

Stanisław Bogucki
Anna Dumas
Wojciech Stachurski
Krzysztof Winiarski

Podatek od czynności cywilnoprawnych

Komentarz dla praktyków

Stan prawny: 1 kwietnia 2014 r.

ODDK Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością Sp.k.
Gdańsk 2014

1. Czynności cywilnoprawne jako przedmiot opodatkowania – uwagi wstępne (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a–k)

1. Przedmiotem opodatkowania w ustawach podatkowych zasadniczo nie są umowy i czynności cywilnoprawne, lecz ich rezultaty¹. Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych² jest wśród nich wyjątkiem, ponieważ w przeciwieństwie do pozostałych ustaw podatkowych statuuje czynności (stosunki) cywilnoprawne przedmiotem opodatkowania³. Przedmiotem tym są, co wyraźnie stwierdza tytuł ustawy, czynności cywilnoprawne. Jak trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, „na gruncie tej daniny obowiązek podatkowy bezpośrednio jest związany z faktem zaistnienia określonej czynności cywilnoprawnej (wyjątkowo także innego zdarzenia cywilnoprawnego), nieobjętej sankcją nieważności bezwzględnej. Bez znaczenia natomiast, z punktu widzenia konsekwencji prawopodatkowych, jest fakt wykonania tej czynności, a także okoliczność, czy z wykonaniem tym łączy się uzyskanie dochodu, przysporzenia w innej postaci, czy też innego rodzaju przesunięcie majątkowe”⁴. Opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych podlega tylko i wyłącznie konkretna czynność cywilnoprawna, a nie jej przedmiot, np. rzecz lub prawo majątkowe⁵.

2. Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych nie definiuje pojęcia „czynności cywilnoprawne”, nie ma również definicji tego pojęcia w innych aktach prawnych⁶. Kodeks cywilny⁷ posługuje się pojęciem czynności prawnych, nie definiując ich, przepis art. 56 k.c. mówi bowiem jedynie o skutkach, jakie czynność prawna wywołuje⁸. W języku prawniczym definiuje się ww. czynności, jednakże doktryna prawa cywilnego w tym zakresie nie jest do końca jednomyślna⁹. W literaturze

¹ K. Radzikowski, *Prawo podatkowe a czynności niemogące być przedmiotem prawnie skutecznej umowy*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 1, s. 108.

² Ustawa z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (t.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 101, poz. 649 ze zm.) dalej powoływana jako „u.p.c.c.”.

³ K. Radzikowski, *Skutki wadliwości czynności cywilnoprawnej w świetle ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 1, s. 137; *idem*, *Zwrot PCC a wadliwość czynności prawnej oraz rozwiązanie umowy lub odstąpienie stron od jej realizacji*, „Przegląd Podatkowy” 2010, nr 2, s. 20.

⁴ M. Goettel, A. Goettel, *Prawo cywilne a prawo podatkowe*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, red. M. Goettel, M. Lemonnier, Warszawa 2011, s. 34.

⁵ M. Goettel, A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 19, 30.

⁶ M. Waluga, *Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 23; M. Piekarski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, oprac. F. Błażuta i inni, t. I, Warszawa 1972, s. 151.

⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 121), dalej powoływana jako „k.c.”.

⁸ Czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów (art. 56 k.c.).

⁹ Na ten temat czynności prawnych por. Z. Radwański, w: *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002, s. 33; *idem*, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 219; S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 215–216; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 253.

podkreśla się, że znaczenie ustalone w języku prawniczym ma pierwszeństwo przed znaczeniem potocznym, a także przed znaczeniem specjalnym danego pojęcia. Dotyczy to zwłaszcza tych sytuacji, w których w orzecznictwie i doktrynie istnieje zgodność poglądów co do tego, jakie jest znaczenie danego pojęcia¹⁰. Trafnie zwraca się jednak w literaturze uwagę na to, że powstaje w związku z tym pytanie, jak należy rozumieć wymóg powszechnej zgodności. Wskazuje się przy tym, że „analiza przykładów pozwala dostrzec, że wymóg ten sądy realizują poprzez odwołanie się do pojedynczych poglądów doktryny bądź jednostkowych orzeczeń”¹¹. Zasada domniemania pierwszeństwa języka prawniczego przed językiem powszechnym jest w związku z tym przedstawiana w literaturze jako pogląd dyskusyjny ze wskazaniem, że „w prawie podatkowym domniemanie to znajdzie – jak się wydaje – ograniczone znaczenie ze względu na dosyć daleko idące zróżnicowanie poglądów w orzecznictwie i w doktrynie w wielu kwestiach”¹².

Wobec różnic w definiowaniu w polskiej nauce prawa cywilnego czynności prawnej, w literaturze prawa cywilnego zaproponowano syntetyczną definicję czynności prawnej, podając, że „jest to regulacja stosunków cywilnoprawnych dokonywana przez podmioty cywilnoprawne w sposób i przy spełnieniu przesłanek prawem przewidzianych”¹³. Zaakcentowano przy tym, że „definicja ta z jednej strony wskazuje na istotny sens oświadczenia woli, jakim jest regulacja stosunku cywilnoprawnego – bez użycia wieloznacznych terminów o zabarwieniu psychologicznym («wola», «cel», «zamiar»), z drugiej jednak – immanentnie wiąże czynność prawną z systemem prawnym, co wyjaśniono konstrukcją konwencjonalnych czynności prawnych o skutkach określonych nie tylko w treści czynności prawnej, ale i wzmiankami wskazanymi w art. 56 k.c., a składającymi się w sumie na treść stosunku cywilnoprawnego. Definicja ta uwzględnia również ewentualne pojawienie się innych – poza oświadczeniem woli – przesłanek skuteczności czynności prawnej”¹⁴.

3. Za dominujący pogląd w piśmiennictwie z zakresu prawa podatkowego należy uznać stwierdzenie, że to, iż przedmiotem opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych są czynności cywilnoprawne, „ma w sposób niebudzący wątpliwości dowodzić, że chodzi wyłącznie o te kategorie czynności prawnych, z którymi mamy do czynienia jedynie w obrębie stosunków cywilnoprawnych, nie zaś innych stosunków prawnych. I choć w cywilistyce używamy terminu «czynności prawne» i nikt nie ma wątpliwości, że chodzi o czynności z zakresu prawa cywilnego, na gruncie innej gałęzi prawa posłużenie się zwrotem «czynności cywilnoprawnych» wydaje się w pełni usprawiedliwione. Tak więc czynności cywilnoprawne

¹⁰ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 99 i 202. W tym duchu wypowiedziały się NSA (np. w uchwale z dnia 24 listopada 2003 r., FPS 9/03, ONSA 2004, nr 2, poz. 45) i SN (np. uchwała z dnia 24 maja 2005 r., I KZP 17/05, OSN-IK 2005, nr 7–8, poz. 59; wyrok z dnia 11 lutego 2003 r., I KKN 6/01, Lex nr 78503).

¹¹ A. Bielska-Brodziak, *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*, Warszawa 2009, s. 68.

¹² B. Brzeziński, *Wykładnia prawa podatkowego*, Gdańsk 2013, s. 38.

¹³ Z. Radwański, w: *System prawa prywatnego*, t. 2, *op. cit.*, s. 33.

¹⁴ *Ibidem*.

w prawie podatkowym oznaczają po prostu to samo, co czynności w prawie cywilnym¹⁵. Akcentuje się również, że przy rozstrzyganiu spraw ze stosunków podatkowoprawnych należy uwzględniać zasady, mechanizmy i specyfikę instytucji prawa cywilnego, do których odwołują się regulacje u.p.c.c.¹⁶.

Rozstrzygając, jak należy rozumieć poszczególne rodzaje czynności wymienionych w art. 1 ust. 1 u.p.c.c., wielu autorów wyraża jednolite przekonanie, że użyty w tym przepisie termin „czynność cywilnoprawna” nakazuje odwołać się do przepisów prawa cywilnego (kodeksu cywilnego, kodeksu spółek handlowych oraz innych ustaw), zaś w odniesieniu do czynności procesowych – kodeksu postępowania cywilnego, ponieważ ustawodawca posłużył się w tym przepisie terminami prawa cywilnego bez nadawania im autonomicznej, podatkowej treści, co oznacza, że przedmiot tego podatku jest dokładnie taki, jaki kształt nadadzą mu przepisy kodeksu cywilnego lub inne przepisy prawa cywilnego¹⁷. Z uwagi na praktyczny charakter opracowania (komentarz do ustawy) zaniechać wypadła przedstawienia obecnej w literaturze prawa podatkowego koncepcji, zgodnie z którą prawo podatkowe posługuje się wyłącznie pojęciami własnymi, ponieważ zarówno w u.p.c.c., jak i w całym systemie prawa nie ma normy, która wiązałaby ustawodawcę w tym zakresie i nakazywała odwoływanie się do pojęć „obcych” (tu: cywilnych)¹⁸.

4. Brak jednoznacznego odesłania w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych do prawa cywilnego powoduje, że konieczne będzie rozstrzygnięcie kwestii, czy poszczególne czynności cywilnoprawne, będące przedmiotem opodatkowania tym podatkiem, są zdefiniowanymi pojęciami prawnymi w języku prawnym¹⁹. W sytuacji, gdy dany termin (terminy) został zdefiniowany w języku prawnym, należy bowiem odwołać się nie do reguły języka potocznego, ale dyrektywy języka prawnego (tzn. należy sięgnąć po definicje legalne z innych aktów prawnych), a zatem nadać mu takie znaczenie, które przypisał mu ustawodawca, a nie znaczenie,

¹⁵ Podkreślają to M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 30–31.

¹⁶ Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 11 grudnia 2007 r., I SA/GI 646/07 (publikowany – podobnie jak pozostałe orzeczenia sądów administracyjnych powoływanych w komentarzu bez wskazania ich miejsca publikacji – w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>). W literaturze z zakresu prawa podatkowego zasygnalizowano interesującą kwestię związaną z sytuacją, w której czynność cywilnoprawna poddana zostanie prawu obcemu – R. Jurkiewicz, *Transakcje finansowe – zakres przedmiotowy w podatku od czynności cywilnoprawnych*, „Monitor Podatkowy” 2010, nr 3, s. 10.

¹⁷ M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 69; A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych. Ustawa o opłacie skarbowej. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 23; Z. Ofiarski, *Ustawy: o opłacie skarbowej, o podatku od czynności cywilnoprawnych. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 224; M. Waluga, *op. cit.*, s. 23–24; K. Radzikowski, *Zwrot...*, *op. cit.*, s. 20; *idem*, *Skutki...*, *op. cit.*, s. 137; M. Szymankiewicz, *Podatek od czynności cywilnoprawnych. Leksykon opodatkowania*, Gdańsk 2010, s. 12; J. Zdanowicz, *Podatek od czynności cywilnoprawnych. Opłata skarbową. 2009*, Warszawa 2009, s. 8.

¹⁸ B. Brzeziński, *Prawo podatkowe a prawo cywilne*, „Toruński Rocznik Podatkowy” 2008, s. 127–128; *idem*, *Podstawy wykładni prawa podatkowego*, Gdańsk 2008, s. 73, przypis 164; *idem*, *Kilka refleksji o związkach oraz instytucjach prawa cywilnego z prawem podatkowym*, „Studia Iuridica Toruniensia”, t. IV, Toruń 2008, s. 48–49.

¹⁹ S. Bogucki, *Rozumienie terminów cywilistycznych w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych*, w: *Doradca podatkowy obrońcą praw podatnika*, t. IV, red. nauk. J. Glumińska-Pawlic, Katowice 2010, s. 28.

które ma on w języku potocznym²⁰. Metodzie polegającej na odwoływaniu się do definicji legalnych z innych niż interpretowany aktów prawnych nadawana jest – w ramach wykładni językowej – postać tzw. domniemania języka prawnego²¹. Sięganie po definicje legalne z innych aktów prawnych jest również narzędziem wykorzystywanym w ramach wykładni systemowej, której dokonuje się w wielu orzeczeniach sądowych²². W literaturze wskazuje się jednak, że w orzecznictwie zapomina się o tym, iż „aby dokonać wykładni systemowej, uprzednio trzeba dokonać nie tylko wyboru porównywalnego fragmentu tekstu prawnego (wyboru kontekstu), ale także dokonać jego interpretacji”²³.

W przypadku terminów cywilnoprawnych znajdujących się w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych można przyjąć, że definicje w aktach prawnych należących do prawa cywilnego wiążą w sytuacji milczenia ustawy podatkowej (brak odesłania), jeżeli są definicjami pojęć występujących wyłącznie w języku konwencjonalnym (są definicjami pojęć prawnych)²⁴. Katalog czynności podlegających opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych jest katalogiem zamkniętym (zasada *numerus clausus*), wobec czego każda niewymieniona w nim czynność nie podlega opodatkowaniu²⁵. Takie rozwiązanie jest zgodne z wyrażoną w Konstytucji RP zasadą, zgodnie z którą przedmiot opodatkowania powinien w sposób wyczerpujący zostać określony w ustawie podatkowej²⁶.

5. W myśl art. 1 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c. podatkwowi od czynności cywilnoprawnych podlegają (bez wchodzenia w tym miejscu w szczegółowe regulacje prawne): umowy sprzedaży (art. 535 k.c.) oraz zamiany (art. 603 k.c.), umowy pożyczki (art. 720 § 1 k.c.), umowy darowizny – w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań darczyńcy (art. 888 § 1 k.c.), umowy dożywocia

²⁰ L. Morawski, *Zasady...*, *op. cit.*, s. 93.

²¹ „Zwrotom interpretowanym [...] nie można bez dostatecznych powodów przypisać swoistego znaczenia prawnego, ale gdy ustalono, że takie znaczenie mają, wówczas należy posługiwać się nimi bez względu na to, jakie znaczenia mają równokształtne zwroty w języku potocznym” – por. wyrok NSA z dnia 11 kwietnia 2005 r., II OPS 1/05, ONSAiWSA 2005, nr 5, poz. 87. Szerzej na ten temat A. Bielska-Brodziak, *op. cit.*, s. 40–56, 60–65 i 113.

²² W jednym z nich można przeczytać, że „zgodnie z dyrektywami wykładni systemowej zewnętrznej, pojęcia niezdefiniowane w przepisach prawa podatkowego powinny być interpretowane w oparciu o inne normy, zaliczane do odrębnych od prawa podatkowego gałęzi prawa, regulującego te pojęcia. Dyrektywa ta na gruncie prawa podatkowego zyskała status odrębnej zasady prawa podatkowego, tj. zasady respektowania pojęć przejętych z innych dziedzin prawa” – wyrok WSA w Warszawie z dnia 7 grudnia 2006 r., III SA/Wa 2785/06.

²³ Wskazuje na to A. Bielska-Brodziak, *op. cit.*, s. 113–120.

²⁴ B. Brzeziński, *Podstawy...*, *op. cit.*, s. 77 i n.

²⁵ Użyty w treści przepisu art. 1 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c. wyraz „następujące” wyraźnie wskazuje, że podatkwowi od czynności cywilnoprawnych podlegają tylko te czynności, które zostały w nim wymienione. Jest to pogląd powszechnie akceptowany w literaturze. Por. np. S. Bogucki, *Rozumienie...*, *op. cit.*, s. 29; M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 69–70; A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 16 i n.; Z. Ofiarski, *Ustawy...*, *op. cit.*, Warszawa 2009, s. 219–220; M. Waluga, *op. cit.*, s. 24 i n.; J. Zdanowicz, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 28; K. Chustecka, *Podatek od czynności cywilnoprawnych. Praktyka i orzecznictwo*, Warszawa 2010, s. 15. Nie budzi to również wątpliwości w orzecznictwie – tytułem przykładu por. wyrok WSA w Krakowie z dnia 21 stycznia 2011 r., I SA/Kr 999/10.

²⁶ Por. np. C. Kosikowski, *Ustawa podatkowa. Geneza, ewolucja i stan prawny, tworzenie, wykładnia, wykonywanie*, Warszawa 2006, s. 88 i n.; A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 17.

(art. 908 § 1 k.c.), umowy o dział spadku – w części dotyczącej spłat lub dopłat (art. 1037 § 1 k.c.) oraz umowy o zniesienie współwłasności – w części dotyczącej spłat lub dopłat (art. 210–212 k.c.), ustanowienie hipoteki²⁷, ustanowienie odpłatnego użytkowania (art. 252–284 k.c.), w tym nieprawidłowego (art. 264 k.c.), oraz odpłatnej służebności (art. 285–305⁴ k.c.), umowy depozytu nieprawidłowego (art. 845 k.c.), umowy spółki²⁸. Konkretnie czynności cywilnoprawne wymienione w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych mają zatem swoją odrębną konotację w prawie cywilnym, tzn. są definicjami pojęć prawnych. Podatkowi temu podlegają także zmiany wymienionych czynności cywilnoprawnych, co jest wyrazem obowiązującej w prawie cywilnym zasady autonomii woli stron (na gruncie stosunków zobowiązaniowych znajdującej swój wyraz zwłaszcza w treści zasady wolności umów – art. 353¹ k.c.), która zezwala nie tylko na dokonywanie zamierzonych czynności prawnych, lecz również na swobodne ustalanie ich treści, a także ich modyfikowanie.

Zakres przedmiotowy tej ustawy jest zatem szerszy, aniżeli wynikałoby to z dosłownego brzmienia jej tytułu. Poddaje ona bowiem opodatkowaniu nie tylko czynności z zakresu prawa cywilnego materialnego, czyli czynności prawne, nadając im (jak już była o tym mowa powyżej) raczej niespotykaną w cywilistyce nazwę „czynności cywilnoprawne”, lecz także inne kategorie zdarzeń cywilnoprawnych²⁹. Do tych ostatnich zaliczają się orzeczenia sądów, w tym również polubownych, oraz ugody, jeżeli wywołują one takie same skutki prawne, jak czynności cywilnoprawne (art. 1 ust. 1 pkt 3 u.p.p.c.).

6. Poprawna ocena stosunku prawnego łączącego strony na podstawie umowy może być dokonana jedynie na podstawie całokształtu okoliczności. Decydująca jest nie nazwa, lecz treść umowy, a także sposób jej realizacji. Organy podatkowe nie są związane wskazaną przez strony nazwą czynności cywilnoprawnej, lecz mogą i powinny samodzielnie ustalać jej istotne elementy³⁰. Ocena taka nie może być jednak dokonywana w sposób całkowicie swobodny. Należy badać aspekty formalne zawarcia stosownej umowy oraz faktyczne mechanizmy umożliwiające ustalenie przesłanek pozwalających na stwierdzenie, jaka w istocie została dokonana

²⁷ Art. 65 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 707 ze zm.), powoływanej dalej jako „u.k.w.h.”. Sposobem prowadzącym do ustanowienia hipoteki jest umowa zawierana pomiędzy wierzycielem a właścicielem nieruchomości (albo podmiotem innego prawa), którą hipoteka ma obciążać. Inną czynnością prowadzącą do ustanowienia hipoteki jest jednostronna czynność prawna – oświadczenie woli właściciela nieruchomości. Tego rodzaju rozwiązanie jest przewidziane w art. 7 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o obligacjach (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 120, poz. 1300 ze zm.), który dopuszcza ten tryb ustanowienia hipoteki dla zabezpieczenia roszczeń obligatariuszy względem emitenta obligacji.

²⁸ Będą to zarówno spółki cywilne (uregulowane przepisami k.c. – art. 863), jak i spółki handlowe (uregulowane przepisami ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 1030, powoływanej dalej jako „k.s.h.”). Wypada nadmienić, że art. 1a pkt 1 i 2 u.p.p.c. wskazuje, co oznaczają pojęcia „spółka osobowa” i „spółka kapitałowa”.

²⁹ S. Bogucki, *Rozumienie...*, op. cit., s. 30.

³⁰ Z. Ofiarski, *Ustawy...*, op. cit., Warszawa 2009, s. 231; J. Glumińska-Pawlic, *Skutki podatkowe umowy depozytu nieprawidłowego*, „Radca Prawny” 2001, nr 4, s. 113; A. Hanusz, *Zasada autonomii woli stron stosunków cywilnoprawnych w świetle prawa podatkowego*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 12, s. 44.

czynność cywilnoprawna, i dopiero na tej podstawie kwalifikować ją jako podlegającą lub niepodlegającą opodatkowaniu³¹.

Nie wchodzi tu w grę domniemanie języka powszechnego, ponieważ w języku powszechnym pojęcia wymienione w art. 1 ust. 1 u.p.c.c. występują, ale jako pojęcia przejęte z języka prawnego³². Konsekwencją przyjęcia powyższego poglądu jest także przyjęcie tezy, że w sytuacji, gdy przedmiotem opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych jest czynność prawna mająca formę kodeksowej umowy nazwanej, to przy ustalaniu zakresu znaczeniowego w prawie podatkowym terminu określającego przedmiot takiej czynności prawnej można przyjąć znaczenie, jakie ma on w kodeksie cywilnym³³. Niedopuszczalne wydaje się objęcie obowiązkiem podatkowym czynności prawnych niewymienionych w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych, choćby wykazywały podobieństwa do czynności w nim przewidzianych (zwłaszcza w zakresie ich skutków prawnych lub ekonomicznych, np. w postaci przysporzenia majątkowego), będąc jednak odrębnymi typami czynności³⁴. Usiłowania rozszerzenia zakresu czynności opodatkowanych za pomocą różnych zabiegów interpretacyjnych, zwłaszcza zaś w drodze analogii, nie zasługują na aprobatę³⁵. Odnotować przy tym należy wyrażony w piśmiennictwie pogląd, że podatkowi będą podlegać te czynności cywilnoprawne, które są jedynie szczególnymi postaciami (odmianami) czynności wymienionych w art. 1 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c.³⁶.

Ponadto, biorąc pod uwagę, że podatek od czynności cywilnoprawnych jest podatkiem kapitałowym w rozumieniu dyrektywy Rady 2008/7/WE z dnia 12 lutego 2008 r. dotyczącej podatków pośrednich od gromadzenia kapitału (Dz.Urz. UE L z 2008 r. Nr 46, s. 11 ze zm.), nie należy zapominać, że przepisy ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych należy analizować w kontekście przepisów tej dyrektywy, zgodnie z zasadą prymatu prawa unijnego nad prawem krajowym, przewidzianą w art. 91 ust. 1 Konstytucji RP³⁷. Dokonując interpretacji przepisów ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych, niejednokrotnie niezbędne będzie zatem powołanie się na postanowienia ww. dyrektywy³⁸. Będą to sytuacje,

³¹ A. Olesińska, *Polskie prawo podatkowe. Zarys systemu*, Toruń 2009, s. 388; J. Małecki, w: A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2008, s. 524.

³² B. Brzeziński, *Podstawy...*, *op. cit.*, s. 78.

³³ *Ibidem*. Pogląd taki sformułowano w wielu orzeczeniach (np. odnośnie do pojęcia darowizny w wyroku NSA z dnia 19 maja 1994 r., SA/Po 3612/93, POP 1998, nr 3, poz. 106).

³⁴ G. Liszewski, Glosa do wyroku NSA z dnia 27 kwietnia 1993 r., SA/Wr 73/93, „Glosa” 2000, nr 8, s. 19.

³⁵ Wyrok NSA z dnia 30 listopada 2001 r., SA/Łd 251/00.

³⁶ M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 70; M. Łuc, *Przedmiot opodatkowania w podatku od czynności cywilnoprawnych na tle zagadnienia typologii umów*, w: *Zastosowanie instytucji prawa cywilnego w prawie podatkowym*, red. nauk. B. Gnela, Warszawa 2012, s. 227–229.

³⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

³⁸ Istotne może okazać się powołanie również na postanowienia poprzedzającej ją dyrektywy Rady 69/335/EWG z dnia 17 lipca 1969 r. dotyczącej podatków pośrednich od gromadzenia kapitału (Dz.Urz. UE L z 1969 r. Nr 249, s. 25), zmienionej dyrektywami: 73/79/EWG z dnia 9 kwietnia 1973 r. (Dz.Urz. UE L z 1973 r. Nr 103, s. 13) oraz 85/303/EWG z dnia 10 czerwca 1985 r. (Dz.Urz. UE L z 1985 r. Nr 156, s. 23), której rozwiązania bezpośrednio wpływały na porządek prawny w Polsce od dnia jej wejścia do Unii Europejskiej, tj. od dnia 1 maja 2004 r.

które już w przeszłości miały miejsce, tzn. w których polski ustawodawca zaniechał w poprzednich latach opodatkowania pewnych czynności cywilnoprawnych, powracając do opodatkowania tychże czynności w następnych latach.

W konsekwencji należy podzielić konkluzję, jaką sformułowano w literaturze przedmiotu, że „w praktyce przedstawione wątpliwości zmuszają do drobiazgowej analizy każdej umowy *in concreto*, co nie ułatwia obrotu rzeczami i prawami majątkowymi ani nie usprawnia funkcjonowania omawianego podatku”³⁹.

7. Na tym tle najwięcej kontrowersji powstaje w odniesieniu do opodatkowania najpowszechniejszej czynności obrotu – umowy sprzedaży. Stanowi ona typowy przykład, w którym ustawodawca swobodnie przeniósł do prawa podatkowego konstrukcje prawa cywilnego, bez uwzględnienia w wystarczający sposób ich normatywnej złożoności⁴⁰. Przedmiotem opodatkowania jest sprzedaż wymienionych w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych rzeczy lub praw majątkowych (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c.). Pojęcia te nie zostały zdefiniowane w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych, co implikuje konieczność sięgnięcia w celu ustalenia ich rozumienia po znajdujące się w języku prawnym definicje (w przypadku ich istnienia w prawie cywilnym) lub definicje wypracowane przez doktrynę prawa cywilnego (w przypadku braku definicji w języku prawnym).

7.1. Przepisy kodeksu cywilnego posługują się pojęciem rzeczy w art. 45, wskazując lakonicznie, że są to jedynie przedmioty materialne. Zagadnienie jest bardzo złożone i doczekało się obszernego piśmiennictwa, które przedstawia istniejące różnice poglądów⁴¹. W doktrynie prawa cywilnego postulowana jest teza, że nie należy wychodzić poza tradycyjne rozumienie rzeczy i burzyć utrwalonej w praktyce konstrukcji praw rzeczowych, lecz należy pozostać przy tradycyjnym zdefiniowaniu rzeczy, jako obiektów materialnych⁴². Akcentuje się przy tym, że niezależnie od tworzenia jakiejś doktrynalnej definicji rzeczy, przedmioty materialne zawsze w tym pojęciu muszą się zmieścić, ponieważ wynika to jednoznacznie z art. 45 k.c.⁴³. Pojęcie rzeczy jest w pierwszym rzędzie pojęciem języka prawnego (w konkretnym przypadku polskiego kodeksu cywilnego), a w dalszej kolejności dopiero pojęciem języka prawniczego. Można wprowadzić stworzyć prawnicze pojęcie rzeczy, jeżeli jednak będzie ono oderwane od treści ustawy, stanie się nieprzydatne i mylące. Nie pomaga tu sam ustawodawca, który na przykład konstruuje umowę sprzedaży jako typ czynności prawnej mającej na celu przeniesienie własności rzeczy (art. 535 k.c.). Zgodnie jednak z art. 555 k.c. przedmiotem sprzedaży mogą być również energia (np. gazowa, cieplna, elektryczna) oraz prawa.

³⁹ A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyra-kowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, red. M. Goettel, M. Lemonnier, Warszawa 2011, s. 218.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 223.

⁴¹ R. Mikosz, *Prewencyjna ochrona praw rzeczowych*, Katowice 1991, s. 22 i cytowana tam literatura.

⁴² W.J. Katner, w: *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 1179; *idem*, *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995, s. 21–22; *idem*, *Przeniesienie własności rzeczy ruchomych*, Łódź 1988, s. 61 i n. oraz cytowana tam literatura.

⁴³ W.J. Katner, *Umowne...*, *op. cit.*, s. 22.

Choć z wyraźnego brzmienia art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c. można by wywnioskować, że podatki od czynności cywilnoprawnych podlega sprzedaż wyłącznie rzeczy i praw majątkowych, ale już nie energia, trudno byłoby podzielić (ze względu na odesłanie zawarte w art. 555 k.c.) tego rodzaju interpretację⁴⁴. Ewentualna kontrowersja w tej materii miałyby w praktyce niewielkie znaczenie ze względu na to, że sprzedaż energii zazwyczaj ma miejsce w ramach działalności przedsiębiorstwa, w konsekwencji dochodzi do opodatkowania sprzedawcy – dostawcy energii (jako przedsiębiorcy) podatkiem od towarów i usług, co skutkuje wyłączeniem tych transakcji spod obowiązywania podatkiem od czynności cywilnoprawnych⁴⁵.

Rozpatrując z kolei sytuację zwierzęcia jako przedmiotu sprzedaży, można traktować ją jako zwolnioną od opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych z uwagi na to, że żywe zwierzę nie stanowi rzeczy⁴⁶. W ustawie o ochronie zwierząt przepis art. 1 ust. 2 wskazuje jednak, że do sprzedaży zwierząt należy odpowiednio stosować przepisy regulujące sprzedaż rzeczy, co w konsekwencji powoduje, że powyższa czynność podlega opodatkowaniu⁴⁷. W piśmiennictwie wskazuje się że „odmawianie sprzedaży zwierząt charakteru czynności opodatkowanej analizowanym świadczeniem jest pozbawione podstaw z jeszcze innego powodu. Gdyby bowiem uznać, że sprzedaż taka (z uwagi na fakt, że zwierzę nie stanowi rzeczy) rzeczywiście jest wolna od podatku, to ciągle istnieje możliwość potraktowania spornej transakcji jako nabycia prawa majątkowego (prawa podmiotowego do zwierzęcia)”⁴⁸.

Jeśli chodzi o szczególne rodzaje sprzedaży, uregulowane w kodeksie cywilnym, to wydawałoby się, że z uwagi na opodatkowanie podatkiem od czynności cywilnoprawnych sprzedaży również jej szczególne formy uregulowane w kodeksie cywilnym winny być wszystkie objęte tą formą opodatkowania. Z uwagi jednak na to, że sprzedaż na raty (art. 583 § 1 k.c.) ma zastosowanie wyłącznie w ramach działalności gospodarczej, sprzedaż tego rodzaju podlega opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług (art. 2 pkt 4 lit. a u.p.c.c.)⁴⁹. Opodatkowaniu będzie natomiast podlegać zawarcie umowy sprzedaży rzeczy ruchomej z zastrzeżeniem prawa własności

⁴⁴ W literaturze podatkowej jednolicie przedstawia się sprzedaż energii jako niepodlegającą opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych – np. T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *Podatek od czynności cywilnoprawnych, Komentarz praktyczny*, Warszawa 2011, s. 38–39, którzy podkreślają, że „[...] energia jest przedmiotem niematerialnym, przez co nie wchodzi z zasady w zakres definicji rzeczy. Dzięki możliwej mierzalności może jednak stanowić przedmiot obrotu cywilnoprawnego”.

⁴⁵ Zwracają na to uwagę M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 72.

⁴⁶ Por. art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 856). Zdaniem niektórych autorów, skoro ustawodawca zdecydował o opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych rzeczy, zaś z tej ostatniej kategorii wyłączył zwierzęta, to obrót zwierzętami nie powinien być objęty tym podatkiem – T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *op. cit.*, s. 38.

⁴⁷ A. Goettel, *Opodatkowanie transakcji dotyczących zwierząt*, „Jurysta” 2011, nr 2, s. 23; M. Zaporowska, Z. Zaporowska, *Wokół statusu podatkowego czynności cywilnoprawnych dotyczących zwierząt*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 3, s. 17–20. Na temat zwierzęcia jako przedmiotu umowy sprzedaży oraz wynikającej z niej obowiązków stron – por. również M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Lex 2013. Por. także wyrok NSA z dnia 31 maja 2011 r., II FSK 77/10.

⁴⁸ A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 225.

⁴⁹ Odmienne przyjmuje, ale bez wyjaśnienia przyjętej tezy, M. Waluga, *op. cit.*, s. 44.

(art. 589 k.c.), sprzedaż na próbę oraz sprzedaż z zastrzeżeniem zbadania rzeczy przez kupującego (art. 592 k.c.), a także sprzedaż z zastrzeżeniem prawa pierwokupu (art. 596–600 k.c.). Opodatkowaniu będzie podlegać również umowa sprzedaży, w której zastrzeżono prawo odkupu (art. 593 § 1 k.c.)⁵⁰.

Utrwalone jest natomiast stanowisko w orzecznictwie i doktrynie podatkowej, zgodnie z którym opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych nie będzie podlegać wykonanie prawa odkupu (art. 593 § 2 k.c.)⁵¹. Prawo odkupu wykonuje się przez oświadczenie sprzedawcy złożone kupującemu, zaś z chwilą wykonania prawa odkupu kupujący obowiązany jest przenieść z powrotem na sprzedawcę własność kupionej rzeczy za zwrotem ceny i kosztów sprzedaży oraz za zwrotem nakładów; jednakże zwrot nakładów, które nie stanowiły nakładów koniecznych, należy się kupującemu tylko w granicach istniejącego zwiększenia wartości rzeczy⁵². Przyjmując, że w przypadku realizacji prawa odkupu powstanie zobowiązania do przeniesienia własności wynika wprost z oświadczenia sprzedawcy, sama zaś umowa w ramach wykonania prawa odkupu ma charakter rozporządzający, nie istnieją podstawy do zakwalifikowania takiej umowy do kategorii umów sprzedaży, które w wielu przypadkach wywołują wprawdzie równocześnie skutek rozporządzający, jednakże mają przede wszystkim charakter zobowiązujący⁵³.

7.2. Kontrowersje mogą się również pojawić w odniesieniu do praw majątkowych, gdyż pojęcie to nie zostało zdefiniowane ani w ustawie o podatku od czynności cywilnoprawnych, ani w kodeksie cywilnym⁵⁴. Rozstrzygnięcie kwestii, czy prawa mogą być w ogóle przedmiotem stosunku prawnego, wydaje się jednak przesądzone przez dopuszczenie ustawowe *expressis verbis* niektórych praw majątkowych do

⁵⁰ W przypadkach zawarcia umów pod warunkiem zawieszającym osoba zaręczająca, która zapłaciła podatek przy zawarciu umowy, może – wobec niespełnienia się warunku zawieszającego – wystąpić o zwrot podatku na podstawie art. 11 ust. 1 pkt 2 u.p.c.c. – A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 226; M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 76; M. Waluga, *op. cit.*, s. 44. W praktyce najczęściej jest wykorzystywane umowne prawo pierwokupu – por. J. Górecki, *Umowne prawo pierwokupu*, Kraków 2000; *idem*, *Prawo pierwokupu – komentarz do art. 596–602 k.c. i innych przepisów regulujących prawo pierwokupu*, Kraków 2002.

⁵¹ Por. wyrok NSA z dnia 23 listopada 1998 r., I SA/Ka 389/97, ONSA 1999, nr 3, poz. 106. Aktualnie uwagi w tym zakresie podnosi w nawiązaniu do tego wyroku R. Pęk, *Wykonanie prawa odkupu a opłata skarbową*, „Glosa” 1999, nr 10, s. 1–3. Por. również A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 226; M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 75–76; A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 31; T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *op. cit.*, s. 45; Z. Ofiarski, *Ustawy...*, *op. cit.*, Warszawa 2009, s. 227–228; M. Waluga, *op. cit.*, s. 44; M. Szymankiewicz, *op. cit.*, s. 101.

⁵² W literaturze cywilistycznej na temat prawa odkupu – por. S. Bogucki, *Prawo odkupu*, „Rejent” 1995, nr 9, s. 137–156; *idem*, *Charakter zastrzeżenia prawa odkupu*, „Rejent” 1997, nr 4, s. 157–162; z uwagi na wysokie podobieństwo regulacji prawa odkupu w kodeksie cywilnym i kodeksie zobowiązań – por. również S. Bogucki, *Instytucja prawa odkupu w polskim kodeksie zobowiązań z 1933 roku*, w: *Z dziejów prawa*, tom 5 (13), red. A. Lityński, M. Mikołajczyk i W. Organiściak, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” nr 2958, Katowice 2012, s. 197–209; M.J. Golecki, *Jurydyczna konstrukcja prawa odkupu*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2003, nr 4, s. 7–29.

⁵³ T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *op. cit.*, s. 45;

⁵⁴ Trafnie uwagę na to zwracają A. Mariański, D. Strzelec, *Umowa sprzedaży a podatek od czynności cywilnoprawnych*, „Monitor Podatkowy” 2005, nr 8, s. 18; M. Waluga, *op. cit.*, s. 42.

obrotu prawnego⁵⁵. Przykładem odwołującym się do określonej kategorii praw majątkowych jest art. 510 § 1 k.c., który wśród umów zbycia dotyczących wierzytelności wymienia sprzedaż. Ustawodawca dopuszcza również sprzedaż kompleksów majątkowych, np. w art. 1052 k.c. (sprzedaż spadku), w art. 55², 55⁴ i 75¹ k.c. (w których jest mowa o czynności prawnej mającej za przedmiot przedsiębiorstwo, o zbyciu przedsiębiorstwa oraz o nabywcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego).

Jest zjawiskiem typowym, że przepisy prawa podatkowego, co do zasady, nie definiują pojęcia praw majątkowych i praw niemajątkowych⁵⁶. Nie jest definicją przykładowe wyliczenie praw majątkowych zawarte w niektórych przepisach ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych (np. w art. 2 pkt 4 lit. b: prawo użytkowania wieczystego, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, prawo do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej lub prawo do miejsca postojowego w garażu wielostanowiskowym lub udział w tych prawach). W przypadku terminu „prawo majątkowe” przyjmuje się zatem rozumienie tego pojęcia wypracowane przez doktrynę prawa cywilnego, według której prawami tymi są prawa podmiotowe bezpośrednio – lub przynajmniej pośrednio – uwarunkowane interesem ekonomicznym podmiotu uprawnionego⁵⁷. W piśmiennictwie i orzecznictwie podnosi się, że kryterium to jednak nie jest ścisłe, ponieważ w niektórych sytuacjach identyczne roszczenie może mieć zarówno charakter majątkowy, jak i niemajątkowy⁵⁸. Z tego powodu w literaturze z zakresu prawa cywilnego wypracowano dodatkowe kryteria rozgraniczające majątkowy i niemajątkowy charakter praw i obowiązków. Kryteriami tymi są np. rodzaj dobra, którego dane prawo lub obowiązek dotyczy, charakter żądania pozwu (wniosku), charakter korzyści, jakie uprawniony miał na widoku, dominujący charakter uprawnień lub obowiązków⁵⁹. Z powyższego wynika, że zagadnienie to jest bardzo sporne.

Potwierdzenie cywilistycznego rozumienia pojęcia praw majątkowych można znaleźć w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego. W jednym z orzeczeń, dotyczącym podatku od czynności cywilnoprawnych, sąd zakwestionował możliwość przyjęcia słownikowego rozumienia pojęcia „prawo majątkowe”, konkludując, że pojęcie to ma swoje ugruntowane w języku prawniczym znaczenie.

⁵⁵ W.J. Katner, w: *System prawa prywatnego...*, t. 1, *op. cit.*, s. 1258.

⁵⁶ Prawo podatkowe wykorzystuje jednak te pojęcia, stanowiąc m.in.: 1) o opodatkowaniu przychodu z praw majątkowych, 2) o amortyzacji praw majątkowych, 3) o zakresie odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe podatnika, płatnika i inkasenta, 4) o zabezpieczeniu zobowiązań podatkowych czy 5) o przejęciu majątkowych praw i obowiązków podatnika, płatnika czy inkasenta. Jeśli chodzi o zakres rozumienia tych pojęć w prawie podatkowym, to wskazuje się, że w pierwszych czterech przykładach niewątpliwie należy je interpretować w cywilnoprawnym znaczeniu – tak S. Babiarz, *Majątkowe i niemajątkowe prawa i obowiązki w systemie praw. Część II. Majątkowe i niemajątkowe prawa i obowiązki w prawie podatkowym*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2006, nr 2, s. 21.

⁵⁷ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *op. cit.*, s. 138; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002, s. 96; M. Pyziak-Szafnicka, w: *System prawa prywatnego*, t. 1, *op. cit.*, s. 716–717.

⁵⁸ S. Babiarz, *Spadek i darowizna w prawie cywilnym i podatkowym*, Warszawa 2010, s. 24; *idem*, *Majątkowe...*, *op. cit.*, s. 34, 43–44; postanowienie SN z dnia 18 października 1967 r., II CZ 92/67, z głosem S. Grzybowskiego, „Państwo i Prawo” 1968, nr 7, s. 178 i n. Na przykładzie tej sprawy autor glosy skonstatował, że w zakresie kryteriów rozróżniania pojęć „prawa majątkowe” i „niemajątkowe” brak absolutnego przeciwieństwa pojęciowego.

⁵⁹ S. Babiarz, *Spadek...*, *op. cit.*, s. 24 i cytowane tam orzecznictwo oraz piśmiennictwo.

Naczelny Sąd Administracyjny zaaprobował stanowisko sądu pierwszej instancji stwierdzające, że „istotą sporu [...] jest odpowiedź na pytanie, czy analizowana umowa, w części dotyczącej tzw. renomy [przedsiębiorstwa – S.B.], może być kwalifikowana jako umowa sprzedaży prawa majątkowego. Wobec braku definicji legalnej pojęcia «prawa majątkowego» skład orzekający sięgnął do ustaleń doktryny w tym zakresie, wskazując, że majątkowy charakter posiadają przede wszystkim prawa związane z własnością oraz prawa na dobrach niematerialnych oparte na czynniku ekonomicznym”⁶⁰.

1.1. Umowy sprzedaży oraz zamiany rzeczy i praw majątkowych (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a)

1.1.1. Czynności cywilnoprawne stanowiące przedmiot opodatkowania p.c.c.

1. Konstrukcja art. 1 u.p.c.c. wskazuje, że obowiązkowi podatkowemu w zakresie podatku od czynności cywilnoprawnych podlegają tylko te formy aktywności podmiotu prawa cywilnego, które wyraźnie wymieniono w przytoczonym wyżej przepisie. Listę czynności podlegających podatkowi od czynności cywilnoprawnych otwierają umowy sprzedaży oraz zamiany rzeczy i praw majątkowych (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c.). Nie ulega wątpliwości, że o kwalifikacji konkretnych czynności prawnych do umów sprzedaży czy też zamiany decydować będzie ich treść, oceniana w kontekście uregulowań zawartych w kodeksie cywilnym. W orzecznictwie zwraca się też uwagę, że w prawie cywilnym nie różnicuje się w sposób mający znaczenie prawne pojęć „sprzedaż” i „umowa sprzedaży”⁶¹. Unormowania prawa cywilnego wyjaśniają również znaczenie użytych w ustawie podatkowej pojęć: „rzeczy” i „prawa majątkowe”. W u.p.c.c. nie zdefiniowano odrębnie tych pojęć na użytek podatku od czynności cywilnoprawnych⁶².

2. Istota umowy sprzedaży została uregulowana w art. 535 i n. k.c. Stosownie do treści art. 535 k.c. przez umowę sprzedaży sprzedawca zobowiązuje się przenieść na kupującego własność rzeczy i wydać mu rzecz, a kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić sprzedawcy cenę. Uregulowana we wskazanych przepisach umowa sprzedaży ma charakter konsensualny, odpłatny, wzajemny oraz zobowiązujący. Dochodzi ona zatem do skutku w efekcie złożonych przez strony zgodnych oświadczeń woli. Ze względu na zamknięty charakter katalogu czynności cywilnoprawnych w art. 1 u.p.c.c. za czynność cywilnoprawną powodującą przejście prawa własności rzeczy lub praw majątkowych, podlegającą opodatkowaniu p.c.c., można uznać wyłącznie taką czynność, która mieć będzie elementy przedmiotowo istotne (*essentialia negotii*) umowy sprzedaży. Innymi słowy mówiąc, powstanie obowiązku podatkowego uzależnione jest od ważności umowy sprzedaży, którą ocenia się według przepisów k.c. Do *essentialia negotii* umowy sprzedaży zaliczyć należy: identyfikację stron (zbywcy i nabywcy), oznaczenie przedmiotu świadczenia i cenę. Bez zgodnego przyjęcia koniecznych elementów umowy przez obie strony umowa taka nie zostaje

⁶⁰ Wyrok NSA z dnia 20 czerwca 2006 r., II FSK 839/05.

⁶¹ Por. m.in. wyrok NSA z dnia 21 grudnia 2010 r., II FSK 1788/10,

⁶² Inne, szersze niż w prawie cywilnym, znaczenie wyrażenia „sprzedaż” odnoszono w przeszłości do pojęcia „sprzedaż” w rozumieniu art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym – Dz.U. Nr 11, poz. 50 ze zm. (por. wyrok NSA z dnia 23 kwietnia 2010 r., I FSK 575/09).

zawarta⁶³. Nie każda zatem czynność, w wyniku której następuje przeniesienie własności rzeczy (prawa majątkowego), nawet jeżeli ekwiwalentem tego jest świadczenie pieniężne, stanowi umowę sprzedaży w przedstawionym cywilistycznym rozumieniu tego pojęcia⁶⁴. Z kolei sprzedaż dokonana pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu rodzi jedynie skutki obligacyjne. Skutek w postaci przeniesienia własności nastąpi (stosownie do postanowień umowy) z chwilą ziszczenia się warunku lub nadejścia terminu albo z chwilą dokonania czynności, do której sprzedawca staje się zobowiązany od chwili wystąpienia oznaczonych zdarzeń. Forma umowy sprzedaży jest co do zasady dowolna, z wyjątkami przewidzianymi ustawą, jak np. konieczność zachowania formy aktu notarialnego (*ad solemnitatem*) przy sprzedaży nieruchomości (art. 158 k.c.), przeniesieniu prawa użytkowania wieczystego (art. 237 k.c.), zbycia spadku (art. 1052 § 3 k.c.). Jeżeli przedmiotem sprzedaży jest przedsiębiorstwo (art. 55¹ k.c.), wymagana jest (*ad solemnitatem*) forma pisemna z podpisami stron poświadczonymi notarialnie (art. 75¹ § 1 k.c.).

3. Przedmiotem świadczenia (sprzedaży) w ujęciu k.c. są rzeczy, ale także energie i prawa majątkowe (art. 555 k.c.). Natomiast w u.p.p.c. prawodawca – dla celów podatkowych – zdecydował o zawężeniu przedmiotu sprzedaży tylko do rzeczy oraz praw majątkowych (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a). Poza zakresem ustawy podatkowej pozostaje zatem sprzedaż energii we wszelkich postaciach (elektrycznej, gazowej, ciepłej, wodnej itp.).

Rzeczami w rozumieniu art. 45 k.c. są tylko przedmioty materialne. Cechą przedmiotu materialnego, w rozumieniu przytoczonego przepisu, jest jego samoistność, tj.

⁶³ Por. wyrok SA w Katowicach z dnia 18 marca 2008 r., I ACa 41/08, Lex nr 399905.

⁶⁴ Np. w wyroku z dnia 29 lipca 2008 r., II FSK 1606/07, NSA stwierdził, że „wydanie przez sąd postanowienia w przysądzeniu własności gruntu nabytego w drodze licytacji (art. 998 § 1 k.p.c.) nie jest równoznaczne z nabyciem tego gruntu w drodze umowy sprzedaży w rozumieniu art. 535 k.c. Przedmiotem działalności komornika nie jest zawodowa odprzedaż jakichkolwiek rzeczy, również nieruchomości, a jedynie wykonywanie czynności egzekucyjnych w sprawach cywilnych. Ani z dłużnikiem, ani z komornikiem nie łączy nabywcy licytowanego majątku stosunek zobowiązaniowy jak przy umowie sprzedaży. Sprzedaż komornicza, mimo zbieżności nazwy, nie jest sprzedażą w rozumieniu Kodeksu cywilnego”. Podobnie NSA w wyroku z dnia 28 października 2009 r., II FSK 870/08, ONSAiWSA 2010, nr 6, poz. 122, uznał, że „przymusowy wykup akcji na zasadach i w trybie uregulowanym w art. 418 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych [...] nie stanowi przedmiotu opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych)”, ponieważ instytucja przymusowego wykupu akcji nie ma istotnych cech umowy sprzedaży. WSA w Gliwicach w wyroku z dnia 29 stycznia 2008 r., I SA/Gl 722/07, odnosząc się do kwestii przymusowego wykupu akcji, podniósł, że „analiza regulacji prawnej zawartej w art. 418 k.s.h. pozwala na konstatację, że instytucja przymusowego wykupu akcji stanowi złożony proces, na który składa się szereg elementów (czynności), które nie posiadają samodzielnego charakteru; składają się na jedną całość. W szczególności nie jest dopuszczalne wyodrębnianie z procesu określonego w art. 418 k.s.h. pojedynczych elementów (np. uiszczenia ceny) i nadawanie dla celów podatkowych samodzielnego znaczenia”. Prezentowane wyżej poglądy można również odnieść do przysądzenia własności na podstawie postanowienia sądu przenoszącego własność na nabywcę w związku z uwzględnieniem wniosku wierzyciela o przejęcie nieruchomości w trybie art. 989 k.p.c. Przeniesienie własności w tym trybie nie nosi znamion umowy sprzedaży z k.c., chociaż w orzecznictwie prezentowane jest również odmienne stanowisko (np. w prawomocnym wyroku WSA w Gliwicach z dnia 4 września 2012 r., I SA/Gl 179/12).

takie zindywidualizowanie i wyodrębnienie od innych przedmiotów, że może być on traktowany w obrocie jako dobro – przedmiot samodzielny⁶⁵. Istotne znaczenie ma podstawowy podział rzeczy na ruchomości oraz nieruchomości. W kodeksie cywilnym, w art. 46, zdefiniowane zostało jedynie pojęcie nieruchomości. Stosownie do tego przepisu nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. Wobec braku ustawowej definicji ruchomości przyjmuje się, że rzeczami ruchomymi są przedmioty materialne niebędące nieruchomościami⁶⁶.

Z treści art. 46 k.c. wynika podział nieruchomości na:

- 1) nieruchomości gruntowe,
- 2) nieruchomości budynkowe oraz
- 3) nieruchomości lokalowe.

Nieruchomości gruntowe to części powierzchni ziemskiej, stanowiące odrębny przedmiot własności. Z kolei art. 48 k.c. wskazuje, że do części składowych gruntu należą w szczególności budynki i inne urządzenia trwale z gruntem związane, jak również drzewa i inne rośliny od chwili zasadzenia lub zasiania. Związanie budynku z gruntem przewidziane jest najwyraźniej w art. 47 § 1 i 2 oraz art. 48 k.c. Z unormowań powyższych wynika jednoznacznie, że budynki są częściami składowymi gruntu i mogą istnieć odrębnie tylko w sytuacjach przewidzianych w kodeksie cywilnym lub też w przepisach szczególnych⁶⁷. Budynki (i inne budowle) tylko wtedy stanowią część składową nieruchomości gruntowej (gruntu), gdy są z nią trwale związane. W przeciwnym razie stanowią rzecz ruchomą. Wszelkie budowle tylko przejściowo lub w nietrwały sposób związane z gruntem nie stanowią jego części składowej. Dotyczy to w szczególności baraków, kiosków, pawilonów itp.⁶⁸. Podzielenie gruntu na dwie lub więcej działek nie oznacza automatycznie, że każda z tych działek stanowić będzie odrębną nieruchomość. Działka jest jedynie jednostką geodezyjną, określającą obszar gruntu oznaczony na mapie ewidencyjnej granicami, numerem, powierzchnią i sposobem użytkowania. Objęcie dwóch lub więcej działek ewidencyjnych jedną księgą wieczystą oznacza, że stanowią one łącznie jedną nieruchomość. W postanowieniu z dnia 30 października 2003 r.⁶⁹

⁶⁵ Por. S. Dmowski, S. Rudnicki, *op. cit.*, s. 172.

⁶⁶ Kwalifikacja określonych kategorii do „rzeczy” w rozumieniu k.c. może także wynikać z przepisów szczególnych. Wprawdzie w świetle art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 856) zwierzęta nie są rzeczą, to jednak w art. 1 ust. 2 tej ustawy prawodawca nakazuje do zwierząt odpowiednio stosować przepisy dotyczące rzeczy. W orzecznictwie zauważa się, że skoro brak jest przepisów szczególnych, wyłączających lub modyfikujących przepisy u.p.c.c. w odniesieniu do sprzedaży zwierząt, to przepisy dotyczące rzeczy należy stosować do nich wprost. W efekcie objęcie opodatkowaniem podatkiem od czynności cywilnoprawnych sprzedaży zwierząt nie jest rozszerzeniem przedmiotu opodatkowania w drodze analogii niezgodne z art. 217 Konstytucji RP. Opodatkowanie tej czynności wynika bowiem wprost z przepisów ustawy. Uznano zatem, że sprzedaż konia jest opodatkowana p.c.c. (wyrok NSA z dnia 31 maja 2011 r., II FSK 77/10).

⁶⁷ K. Piasecki, komentarz do art. 48, w: *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Zakamycze 2003.

⁶⁸ Por. wyrok SN z dnia 11 lutego 1998 r., III CKN 358/97, Lex nr 519925.

⁶⁹ IV CK 114/02, OSNC 2004, nr 12, poz. 201.

Sąd Najwyższy stwierdził, że „stanowiące własność tej samej osoby i graniczące ze sobą działki gruntu objęte oddzielnymi księgami wieczystymi są odrębnymi nieruchomościami w rozumieniu art. 46 § 1 k.c. Odrębność tę tracą w razie połączenia ich w jednej księdze wieczystej”. Zwrócił przy tym uwagę na to, że dyrektywy wykładni systemowej sprzeciwiają się przypisywaniu pojęciu nieruchomości gruntowej innego znaczenia w obrębie ustawy o księgach wieczystych i hipotece niż w art. 46 § 1 k.c. Zawarta w tym ostatnim przepisie definicja nieruchomości gruntowej jest jedyną definicją obowiązującą w całym systemie prawa cywilnego, a więc także w systemie ksiąg wieczystych⁷⁰. Pamiętać wszakże należy, że chociaż obecnie w zdecydowanej większości przypadków dla nieruchomości urządzone zostały księgi wieczyste, to jednak okoliczność ta nie ma decydującego znaczenia dla kwalifikacji wyodrębnionych fragmentów gruntu do tego rodzaju przedmiotów materialnych⁷¹. Fragment gruntu stanowi nieruchomość w rozumieniu art. 46 k.c., jeżeli ma ustalone granice oraz tożsamego właściciela⁷².

Nieruchomości budynkowe i lokalowe, stanowiące odstępstwo od zasady *superficies solo cedit*, mogą powstać jedynie na podstawie przepisów szczególnych. W obecnym stanie prawnym odrębną własność, stosownie do przepisów szczególnych, stanowią m.in.:

- 1) budynki i inne urządzenia wzniesione na gruncie Skarbu Państwa, gminy (związku gmin) przez wieczystego użytkownika lub nabyte przez niego zgodnie z właściwymi przepisami przy zawarciu umowy o oddanie gruntu w użytkowanie wieczyste⁷³;
- 2) budynki i inne urządzenia wzniesione przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną na użytkowanym przez nią gruncie Skarbu Państwa (stanowią własność spółdzielni), chyba że w decyzji o przekazaniu gruntu zostało zastrzeżone, iż mają się stać własnością Skarbu Państwa⁷⁴, a także wzniesione przez nią na gruncie stanowiącym wkład gruntowy⁷⁵;
- 3) garaże wybudowane na podstawie pozwolenia na budowę przed dniem 5 grudnia 1990 r. ze środków własnych nabywcy, na gruncie stanowiącym własność Skarbu Państwa lub własność gminy⁷⁶ i in.

Natomiast nieruchomościami lokalowymi są części budynków, które na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. Przepisami szczególnymi regulującymi ustanawianie odrębnej własności lokali są ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali⁷⁷ oraz ustawa z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych⁷⁸.

⁷⁰ Podobny pogląd wyraził też SN w wyroku z dnia 26 lutego 2003 r., II CKN 1306/00, „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2003, nr 8, poz. 8.

⁷¹ S. Rudnicki, *Pojęcie nieruchomości gruntowej*, „Rejent” 1994, nr 1, s. 40

⁷² B. Swaczyna, *Prawne wyodrębnienie gruntu na powierzchni ziemi*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 88.

⁷³ Art. 235 § 1 k.c. oraz przepisy ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 ze zm.), powoływanej dalej jako „u.g.n.”.

⁷⁴ Art. 272 § 2 k.c.

⁷⁵ Art. 279 § 1 k.c.

⁷⁶ Art. 211 ust. 1 u.g.n.

⁷⁷ T.j. Dz.U. z 2000 r. Nr 80, poz. 903 ze zm.

⁷⁸ T.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 1222.

Wyłączenie zasady *superficies solo cedit* można dostrzec także w ustawie z dnia 8 lipca 2005 r. o rodzinnych ogrodach działkowych⁷⁹. W art. 15 ust. 1 tejże ustawy przewidziano, że urządzenia, budynki i budowle rodzinnego ogrodu działkowego przeznaczone do wspólnego korzystania przez użytkowników działki i służące do zapewnienia funkcjonowania ogrodu stanowią własność Polskiego Związku Działkowców. Jednakże własność użytkownika działki (art. 15 ust. 2) stanowią nasadzenia, urządzenia i obiekty znajdujące się na działce, wykonane z jego środków finansowych. W jednym z wyroków Naczelny Sąd Administracyjny uznał, że czynność polegająca na odpłatnym zbyciu przedmiotów wyszczególnionych w art. 15 ust. 2 ustawy o rodzinnych ogrodach działkowych należy rozważać w kontekście umowy sprzedaży, o której mowa w art. 535 k.c.⁸⁰. W konsekwencji sprzedaż taka nie mieści się w dyspozycji art. 16 ustawy o rodzinnych ogrodach działkowych, zgodnie z którym Polski Związek Działkowców z tytułu prowadzenia działalności statutowej, a jego członkowie z tytułu użytkowania działek w rodzinnych ogrodach działkowych, zwolnieni są od podatków i opłat (administracyjnych, skarbowych), z tym że z podatku od nieruchomości i podatku rolnego na zasadach określonych w odrębnych ustawach. Stanowisko to uzyskało wsparcie w piśmiennictwie. S. Bogucki w głosie do ww. wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego podniósł m.in., że w przypadku zawarcia umowy sprzedaży nasadzeń, urządzeń i obiektów znajdujących się na działce rodzinnego ogrodu działkowego czynność ta nie pozostaje w związku z użytkowaniem, o którym mowa w art. 16 ustawy o rodzinnych ogrodach działkowych, i podlega opodatkowaniu według stawki 2%, zgodnie z art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a w zw. z art. 7 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c.⁸¹.

4. W literaturze zauważa się, że sprzedaż praw majątkowych oznacza ich zbycie odpowiednio do zbycia własności rzeczy, przy czym przedmiotem sprzedaży mogą być tylko prawa majątkowe zbywalne (prawa rzeczowe, prawa na dobrach niematerialnych, wierzytelności itp.), a także całe zespoły tych praw (zbycie spadku, przedsiębiorstwa, gospodarstwa rolnego)⁸². O zaliczeniu danego prawa do kategorii prawa majątkowego rozstrzygają łącznie dwie przesłanki, po pierwsze – czy

⁷⁹ Dz.U. Nr 169, poz. 1419 ze zm. Należy jednakże zauważyć, że z dniem 19 stycznia 2014 r. weszła w życie nowa ustawa z dnia 13 grudnia 2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 40). Brak w niej regulacji wprost nawiązującej do treści art. 15 ust. 2 usuniętej z obrotu prawnego ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. Niemniej w art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 13 grudnia 2013 r. przewidziano, że tzw. infrastruktura ogrodowa stanowi własność stowarzyszenia ogrodowego. W skład infrastruktury ogrodowej wchodzi: budynki i budowle, ogrodzenia, aleje i drogi ogrodowe, place zabaw, świetlice, hydrofornie, sieci wodociągowe i energetyczne oraz inne urządzenia znajdujące się na terenie rodzinnego ogrodu działkowego przeznaczone do wspólnego używania przez osoby korzystające z działek oraz służące do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania ogrodu działkowego (art. 2 pkt 9 ustawy). Z kolei rodzinne ogrody działkowe mogą być zakładane na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz stowarzyszeń ogrodowych (art. 7). Wyłom od zasady *superficies solo cedit* dotyczy zatem własności wymienionych elementów infrastruktury ogrodowej, zlokalizowanych w rodzinnych ogrodach działkowych położonych na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego.

⁸⁰ Wyrok NSA z dnia 10 czerwca 2009 r., II FSK 265/08.

⁸¹ S. Bogucki, Glosa do wyroku NSA z dnia 10 czerwca 2009 r., II FSK 265/08, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2010, nr 1, s. 152 i n.

⁸² W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, akt. A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, Warszawa 2004, s. 392.

dane prawo może być przedmiotem obrotu, czy jest więc zbywalne, po drugie zaś – czy posiada ono dającą się określić wartość majątkową⁸³. Przedmiotem czynności prawnej podlegającej opodatkowaniu (sprzedaży lub zamiany) może być nadto tylko prawo majątkowe samodzielne (przedmiotem opodatkowania nie może być np. zbycie służebności gruntowej, ponieważ do takiej czynności może dojść łącznie ze zbyciem nieruchomości, której służebność dotyczy). W orzecznictwie sądów administracyjnych można było odnotować niejednolite stanowisko co do charakteru prawnego przedsiębiorstwa (jego zorganizowanej części). Kontrowersja wiązała się z kwestią, czy przedsiębiorstwo (jego zorganizowana część) stanowi odrębny przedmiot prawa podmiotowego (stosunku cywilnoprawnego), czy też przedmiotami tymi są wyłącznie poszczególne składniki mienia przedsiębiorstwa⁸⁴. Odnotować jednakże wypada, że w ostatnim okresie w judykaturze dominuje pogląd, iż sprzedaż przedsiębiorstwa należy traktować jako sprzedaż zbioru składników, a podatek od czynności cywilnoprawnych powinien być wymierzony od wartości rynkowej poszczególnych rzeczy i praw majątkowych wchodzących w skład przedsiębiorstwa (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a, art. 6 ust. 1 pkt 1 lit. c u.p.c.c.)⁸⁵.

W piśmiennictwie akcentuje się też, że nie podlega p.c.c. przeniesienie wierzytelności jako takie, ale zobowiązanie się do ich przeniesienia wyłącznie w ramach kodeksowej umowy sprzedaży albo zamiany. Nie będzie zatem podlegało p.c.c. nabycie wierzytelności w ramach instytucji przewidzianej w art. 518 k.c. (*cessio legis*), ponieważ wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela nie realizuje się na podstawie umowy, jak ma to miejsce w przypadku przelewu, ale *ex lege*⁸⁶.

W konsekwencji poza zakresem p.c.c. pozostawać będzie zobowiązanie się do przeniesienia wierzytelności w ramach innych umów, w tym nienazwanych, takich jak np. umowa faktoringu (inna umowa zobowiązująca do przeniesienia wierzytelności). W ostatnich latach w obrocie prawnym dość powszechnie wykorzystywany jest instrument nazywany faktoringiem. Jest to specyficzny stosunek prawny, w którym wyspecjalizowana instytucja finansowa nabywa w drodze cesji od przedsiębiorcy roszczenie o zapłatę należnych mu kwot z różnego rodzaju źródeł zobowiązanych. Stronami umowy faktoringu są: faktorant (dostawca, sprzedawca) i faktor (pośrednik), zajmujący się zawodowo czynnościami faktoringu w ramach prowadzonej działalności. Faktor nabywa za gotówkę zafakturowane sumy należne faktorantowi od jego dłużników i pobiera za tę usługę określoną w umowie prowizję. W praktyce obrotu gospodarczego wykształciły się różne rodzaje faktoringu, w tym zwłaszcza faktoring właściwy (pełny) i faktoring niewłaściwy (niepełny).

⁸³ Wyrok NSA z dnia 20 czerwca 2006 r., II FSK 839/05. W wyroku tym skład orzekający NSA uznał, że „w świetle art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych [...] renoma stanowi prawo majątkowe podlegające opodatkowaniu tym podatkiem”.

⁸⁴ Na rozbieżności te zwracał m.in. uwagę NSA w wyroku z dnia 14 czerwca 2012 r., II FSK 2452/10.

⁸⁵ Ww. wyrok z dnia 14 czerwca 2012 r., II FSK 2452/10, wyroki WSA: w Warszawie z dnia 18 marca 2011 r., III SA/Wa 2020/10 i przywołane tam orzecznictwo; WSA w Poznaniu z dnia 4 kwietnia 2006 r., I SA/Po 1210/04; WSA w Gliwicach z dnia 10 listopada 2005 r., I SA/Gl 939/05; WSA w Łodzi z dnia 25 stycznia 2005 r., I SA/Ld 4/04.

⁸⁶ Por. R. Jurkiewicz, *op. cit.*

Przedmiotem umowy faktoringu niewłaściwego (niepełnego) jest przelew wierzytelności, z zastrzeżeniem, że ryzyko niewypłacalności dłużnika nie przechodzi z faktoranta na faktora. Faktor, działając na podstawie umowy faktoringu niewłaściwego, ściąga wierzytelności od dłużnika we własnym imieniu, ale na rachunek faktoranta, w sytuacji zaś niewypłacalności dłużnika wierzytelność zostaje zwrócona faktorantowi⁸⁷. Umowa faktoringu jest umową nienazwaną dopuszczoną do obrotu gospodarczego na podstawie zasady swobody zawierania umów wyrażonej w art. 353¹ k.c.⁸⁸.

5. Podstawowym obowiązkiem kupującego jest zapłata sumy pieniężnej określonej umową (ceny). Wysokość ceny – świadczenia pieniężnego – ma odpowiadać wartości przedmiotu sprzedaży i podlega uzgodnieniu pomiędzy stronami. Pochodnym obowiązkiem kupującego jest odebranie przedmiotu sprzedaży. Natomiast do obowiązków sprzedającego należy przeniesienie na kupującego sprzedawanej rzeczy oraz obowiązek jej wydania. W realiach obrotu prawnego nierzadko spotkać można się z praktyką ujawnienia przez strony w pisemnej umowie sprzedaży innej ceny niż faktycznie uzgodniona (i zapłacona). W judykaturze dominuje pogląd, że wskazanie przez strony w umowie pisemnej odmiennej od rzeczywiście ustalonej ceny sprzedaży nie wywołuje skutku pozorności, a w konsekwencji jej nieważności⁸⁹. Cena typizuje umowę sprzedaży już przez sam fakt jej oznaczenia. Samo oznaczenie ceny z punktu widzenia ważności umowy ma charakter drugorzędny, co wynika z unormowań zawartych w art. 535 i 536 k.c. Ocena ważności umowy jest kwestią prawną, a nie elementem stanu faktycznego⁹⁰.

6. Podsumowując powyższe rozważania, uznać należy, że **zakresem opodatkowania w rozumieniu art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c. objęte są wyłącznie czynności prawne, które w świetle przepisów prawa cywilnego mogą być kwalifikowane jako umowy sprzedaży rzeczy i praw majątkowych, w przedstawionym wyżej rozumieniu tych pojęć, zawierające zgodne oświadczenia woli stron, których pozycja prawna w związku z tą czynnością jest obiektywnie równorzędna, a treść umowy została ukształtowana z uwzględnieniem wyrażonej w art. 353¹ k.c. zasady swobody umów**. Brak jakiegokolwiek ze wskazanych elementów powoduje, że nawet czynność, której skutkiem jest odpłatne przeniesienie własności rzeczy lub prawa majątkowego, nie stanowi umowy sprzedaży w rozumieniu art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c.

7. Cechom umowy sprzedaży w wysokim stopniu odpowiada też konstrukcja umowy zamiany, regulowanej art. 603 k.c. Świadczy o tym także zawarte w art. 604 k.c. odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o sprzedaży. Odesłanie to stwarza jednakże pewne problemy wynikające przede wszystkim stąd, że każdej ze stron przysługują prawa i każdą obciążają obowiązki zarówno sprzedawcy, jak i kupującego⁹¹.

⁸⁷ Por. *Encyklopedia prawa*, Warszawa 2004, s. 164.

⁸⁸ Por. wyrok NSA z dnia 24 czerwca 2009 r., II FSK 247/08.

⁸⁹ Por. wyroki SN: z dnia 18 marca 1966 r., II CR 123/66, OSN 1967, nr 2, poz. 22, z dnia 17 grudnia 1998 r., II CKN 849/98, OSNC 1999, nr 7–8, poz. 128, z dnia 13 kwietnia 2005 r., IV CK 684/04, Lex nr 284205 i z dnia 8 marca 2005 r. IV CK 630/04, Lex nr 277091.

⁹⁰ Wyrok SN z dnia 8 października 2009 r., II CSK 153/09, Lex nr 553674.

⁹¹ Por. wyrok NSA z dnia 17 maja 2012 r., II FSK 734/11.

Podobnie jak umowa sprzedaży, zamiana jest umową konsensualną, odpłatną i wzajemną, a jej przedmiotem mogą być rzeczy i prawa majątkowe. W umowie zamiany świadczenia obu stron mają jednak charakter niepieniężny. Różnica w stosunku do umowy sprzedaży polega na tym, że w miejsce świadczenia ceny pojawia się obowiązek drugiej strony przeniesienia własności rzeczy. Nie wpływa na istotę umowy zamiany ustalenie przez strony niewielkiej dopłaty pieniężnej. Istotną dopłatą (zwłaszcza w relacji do wartości przedmiotów umowy) przesądzi o zakwalifikowaniu takiej czynności do umów mieszanych (łączyjących zamianę ze sprzedażą) lub nienazwanych⁹². Ponieważ przedmiotem zamiany może być (zarówno) rzecz oznaczona co do gatunku, jak i rzecz przyszła, znajdzie w tym obszarze zastosowanie art. 155 k.c., przewidujący w takich wypadkach przejście prawa własności dopiero z momentem wydania rzeczy. Nie jest natomiast konieczne wystąpienie skutku rozporządzającego jednocześnie po każdej ze stron z chwilą zawarcia umowy; nie jest więc wykluczona sytuacja, że jedna ze stron nabyła własność rzeczy z chwilą zawarcia umowy, druga zaś strona nabędzie własność dopiero z momentem wydania rzeczy przez kontrahenta⁹³.

1.2. Umowy pożyczki pieniędzy lub rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. b)

1. Zgodnie z art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. b u.p.c.c. podatkiem od czynności cywilnoprawnych objęte są umowy pożyczki lub rzeczy oznaczonych co do gatunku. Pożyczka, podobnie jak sprzedaż i zamiana, stanowi umowę regulowaną przepisami kodeksu cywilnego. Przez umowę pożyczki, w świetle art. 720 § 1 k.c., dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. Elementami przedmiotowo istotnymi umowy pożyczki są zatem: obowiązek pożyczkodawcy przeniesienia na własność pożyczkobiorcy określonej ilości pieniędzy albo rzeczy oznaczonych co do gatunku oraz obowiązek pożyczkobiorcy zwrotu tej samej ilości pieniędzy albo rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. W orzecznictwie zauważa się, że nie termin, ale właśnie obowiązek zwrotu przedmiotu pożyczki jest elementem przedmiotowo istotnym tego rodzaju umowy. Bez tego elementu nie ma umowy pożyczki⁹⁴. Forma umowy pożyczki jest w zasadzie dowolna. Wprawdzie w art. 720 § 2 k.c. stwierdzono, że umowa pożyczki, której wartość przenosi pięćset złotych, powinna być stwierdzona pismem, lecz bez zastrzeżenia rygору nieważności umowy w wypadku niezachowania tej formy. W efekcie forma pisemna została zastrzeżona jedynie dla celów dowodowych (forma *ad probationem*⁹⁵). Umowa pożyczki jest umową konsensualną. Dochodzi do skutku przez zgodne oświadczenia woli. Ani wydanie przedmiotu pożyczki, ani prawo dochodzenia jego wydania

⁹² G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Zychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Zuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, Warszawa 2007, s. 142.

⁹³ Por. wyrok NSA z dnia 9 września 2004 r., FSK 445/04.

⁹⁴ Wyrok SN z dnia 8 grudnia 2000 r., I CKN 1040/98, Lex nr 50828.

⁹⁵ Por. art. 74 k.c.

nie zmieniają konsensualnego charakteru czynności. Umowa pożyczki jest ważna i podlega podatkowi od czynności cywilnoprawnych niezależnie od wydania pieniędzy. Obowiązek uiszczenia należnego od takiej umowy podatku powstaje bowiem z mocy samego prawa już z chwilą zawarcia umowy⁹⁶.

Umowa pożyczki może być czynnością prawną dokonaną pod tytułem odpłatnym lub nieodpłatnym. W przypadku odpłatności chodzi z reguły o wynagrodzenie pożyczkodawcy otrzymywane w postaci ustalonego przez strony oprocentowania pożyczki. Kwestia odpłatności czy też nieodpłatności pożyczki nie ma wpływu na powstanie obowiązku w podatku od czynności cywilnoprawnych, ponieważ podstawę opodatkowania stanowi w każdym przypadku jej kwota lub wartość (art. 6 ust. 1 pkt 7 u.p.c.c.). Przedmiotem podatku od czynności cywilnoprawnych nie jest jednak sam fakt świadczenia na podstawie umowy pożyczki, lecz fakt zawarcia umowy, w której jedną ze stron, czyli pożyczkodawcą, jest zobowiązany, a druga ze stron to pożyczkobiorca uprawniony do otrzymania określonego świadczenia. Oświadczenie woli wskazujące na zamiar dokonania kompensaty jako sposobu umorzenia wzajemnych zobowiązań pomiędzy pożyczkodawcą i pożyczkobiorcą jest elementem odrębnej aniżeli pożyczka czynności prawnej. Czynność ta jest natomiast obojętna z punktu widzenia obowiązku podatkowego w podatku od czynności cywilnoprawnych⁹⁷.

2. W praktyce, zarówno w obrocie gospodarczym, jak i nieprofesjonalnym, największe znaczenie mają pożyczki pieniężne. Pożyczka może także obejmować wszelkie rzeczy oznaczone co do gatunku, przy czym winny być one dopuszczone do obrotu. Przedmiotem pożyczki niepieniężnej są tzw. rzeczy zamienne, np. węgiel, benzyna, mąka, warzywa itp., najczęściej przeznaczone do zużycia. Obowiązkiem biorącego jest zwrot nie tych samych pieniędzy lub rzeczy, lecz tej samej kwoty pieniężnej lub tej samej ilości (i tego samego gatunku) rzeczy. Strony nie mają obowiązku zamieszczania w treści umowy innych elementów nienależących do tzw. *essentialia negotii*, w szczególności terminu zwrotu, oprocentowania ani zabezpieczenia⁹⁸.

Wydanie przedmiotu pożyczki pożyczkobiorcy może nastąpić w różny sposób. Istotne znaczenie ma tylko to, żeby biorący pożyczkę uzyskał możliwość swobodnego dysponowania jej przedmiotem⁹⁹. Użyty w art. 720 § 1 k.c. zwrot „określona ilość pieniędzy” oznacza jednostki pieniężne bez względu na sposób i postać ich gromadzenia i przekazywania¹⁰⁰. W piśmiennictwie zauważa się, że pożyczka pieniężna może być udzielona nie tylko przez wręczenie pożyczkobiorcy określonej ilości znaków pieniężnych (co jest równoznaczne z przeniesieniem ich własności), ale także przez przekazanie pożyczkobiorcy określonej sumy pieniężnej w każdej innej dostępnej formie¹⁰¹. Z punktu widzenia obowiązku podatkowego ważne jest, by w dacie zawarcia umowy pożyczki jej przedmiot (np. pieniądze) znajdował się w Polsce (art. 1 ust. 4 u.p.c.c.). Z tych też względów nie będzie podlegała opo-

⁹⁶ Por. wyrok NSA z dnia 8 czerwca 2006 r., II FSK 819/05.

⁹⁷ Por. wyrok NSA z dnia 16 lutego 2010 r., II FSK 1548/08.

⁹⁸ Por. wyrok NSA z dnia 20 listopada 2012 r., II FSK 661/11.

⁹⁹ Por. A. Szpunar, *O umowie pożyczki*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 12, s. 30 i n.

¹⁰⁰ Por. wyrok NSA z dnia 8 czerwca 2006 r., II FSK 819/05.

¹⁰¹ A. Janiak, *Bankowe umowy kredytowe*, „Prawo Bankowe” 2002, nr 5, s. 31.

datkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych umowa pożyczki zawarta poza terytorium Polski, gdy pieniądze będące przedmiotem tej umowy w chwili jej zawarcia znajdują się na rachunku bankowym pożyczkodawcy poza granicą Polski¹⁰². Dla objęcia umowy pożyczki podatkiem od czynności cywilnoprawnych nie ma natomiast znaczenia obywatelstwo stron konkretnej czynności cywilnoprawnej ani ich miejsce zamieszkania, a także inne okoliczności, w których zostaje dokonana umowa, a zwłaszcza miejsce jej zawarcia. Warunkiem jest jednak, że będące jej przedmiotem rzeczy znajdują się na terytorium Polski albo gdy jej przedmiotem są prawa majątkowe – wykonywane są one na jej terytorium.

3. O uznaniu określonej czynności prawnej za umowę pożyczki w rozumieniu art. 720 i n. k.c. rozstrzyga zasadniczo jej treść, która winna obejmować wskazane wyżej elementy przedmiotowo istotne. Jednakże w praktyce bywa i tak, że prawidłowe odczytanie charakteru umowy wymagać będzie ustalenia rzeczywistej woli jej stron, co (mając chociażby na uwadze wskazania zawarte w art. 65 § 1 k.c.) wiąże się z koniecznością zbadania nie tylko konkretnych postanowień umowy, ale analizy jej całości, ustalenia zamiaru stron i celu umowy. Uwzględniając bowiem zamknięty w art. 1 u.p.c.c. katalog czynności cywilnoprawnych objętych opodatkowaniem, a także konieczność tłumaczenia wskazanych w nim umów stosownie do postanowień k.c., prawidłowa kwalifikacja czynności prawnej zadecyduje o istnieniu obowiązku podatkowego albo jego braku. Odnotować przy tym warto interesujący pogląd Sądu Najwyższego, że przy wykładni umowy wątpliwości należy tłumaczyć na niekorzyść strony, która zreagowała umowę. Ryzyko wątpliwości wynikających z niejasnych postanowień umowy, niedających usunąć się w drodze wykładni, powinna bowiem ponieść strona, która zreagowała umowę¹⁰³.

Współczesny obrót gospodarczy, jak i nieprofesjonalny, cechuje ogromna dynamika w tworzeniu nowych, nietypowych i najczęściej złożonych konstrukcji prawnych, których analiza niejednokrotnie generuje wątpliwości dotyczące zaliczania ich do określonej kategorii umów nazwanych, w tym np. do umów pożyczek.

Pewne wątpliwości wiązały się m.in. z konstrukcją umów *cash pooling*. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że istotą umowy *cash pooling* jest koncentrowanie środków pieniężnych z jednostkowych rachunków poszczególnych podmiotów na wspólnym rachunku grupy (rachunek główny) i zarządzaniu zgromadzoną w ten sposób kwotą przy wykorzystywaniu korzyści skali¹⁰⁴. Bank pełni w systemie rolę zarządcy oraz koordynatora środków finansowych, tym samym nie jest ich właścicielem. Powyższe wynika z istoty zarządzania środkami finansowym należącymi do podmiotów z grupy. Usługi te umożliwiają wzajemne bilansowanie sald spółek należących do tej samej grupy. Pełnienie roli zarządzającego systemem, jak i podjęcie się pełnienia innych związanych z tym funkcji, nie jest tożsame z wyłącznym władaniem zgromadzonymi w systemie środkami finansowymi. Właścicielami przekazywanych środków pozostają podmioty przekazujące nadwyżkę znajdującą się na ich

¹⁰² Tak w interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2008 r., IPPB2/436-176/08-2/MZ, dostępna: www.mofnet.gov.pl.

¹⁰³ Wyrok SN z dnia 4 czerwca 2013 r., II PK 293/12, Lex nr 1331290.

¹⁰⁴ M. Zwyrtrek, *Cash pooling po polsku*, „Monitor Podatkowy” 2006, nr 8, s. 25.

rachunkach. Dlatego też otrzymywane przez bank środki pieniężne nie będą *de facto* stanowiły jego należności, gdyż jego funkcja w tym momencie sprowadza się do pośredniczenia w podziale tych środków. Zatem, jak podkreśla się w literaturze oraz judykaturze, bank funkcjonujący w ramach umowy *cash pooling* świadczy usługę pośrednictwa finansowego, która nie stanowi pożyczki ani udzielania kredytu¹⁰⁵. Zgodnie z art. 720 § 1 k.c. przez umowę pożyczki dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. W klasycznej umowie *cash pooling* natomiast:

- 1) brak jest zobowiązania do przeniesienia określonej ilości pieniędzy na określony w umowie podmiot;
- 2) uczestnik tego typu umowy nie wie, czy środki te zostaną wykorzystane, w jakiej wysokości i przez którego uczestnika;
- 3) nie jest skonkretyzowana druga strona transakcji;
- 4) brak jest swobodnego dysponowania pieniędzmi przekazanymi przez *pool leadera* na dofinansowanie sald ujemnych uczestników grupy;
- 5) *pool leader* nie dysponuje w sposób dowolny otrzymanymi od uczestników grupy nadwyżkami pieniężnymi.

Powyższe nadwyżki mogą być wykorzystywane tylko na kompensowanie niedoborów finansowych innych uczestników¹⁰⁶. W konsekwencji umowa prowadzenia rachunków w systemie *cash pool* zasadniczo nie podlega opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych, ponieważ stanowi specyficzną czynność niewymienioną w art. 1 u.p.c.c., chyba że z analizy całego stosunku prawnego ukształtowanego w ramach *cashpoolingowego* porozumienia wynikać będzie, że na porozumienie to składają się niezależne umowy, w tym np. pożyczki¹⁰⁷.

Na rynku akcji znany jest instrument umożliwiający zarabianie na spadkach cen, określane jako „krótka sprzedaż”. Krótka sprzedaż polega na sprzedaży papierów wartościowych, których w momencie sprzedaży sprzedający nie posiada na swoim

¹⁰⁵ M. Zyrtek, *op. cit.*, s. 27, a także wyrok NSA z dnia 15 czerwca 2010 r., II FSK 97/09.

¹⁰⁶ M. Bazylczuk, *Umowa konsolidacji rachunków bankowych (cash pooling) na tle ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych – wybrane zagadnienia*, „Doradca Podatkowy” 2007, nr 4, s. 16.

¹⁰⁷ W piśmiennictwie (por. D. Gajewski, *Cash pooling – aspekty podatkowe*, „Palestra” 2013, nr 1–2, s. 47) zwraca się też uwagę, że umowy *cash pooling* do pewnego stopnia przypominają w swym charakterze umowy pożyczki. W przypadku klasycznego *cash pooling* o braku cech pożyczki decyduje brak zobowiązania do przeniesienia określonej ilości pieniędzy na wskazany w umowie podmiot. Uczestnik takiej umowy nie wie, czy środki te zostaną wykorzystane, w jakiej wysokości i przez którego uczestnika. D. Gajewski zwraca jednakże uwagę na umowy *cash pooling*, w których zawarte zostały postanowienia określające za podstawę prawną przepływów pieniężnych umowy pożyczki bądź przelewy wierzytelności, a ponadto ze złożonych oświadczeń wynikać będzie wola stron wykreowania wielu stosunków prawnych, w tym np. pożyczki – wówczas umowy te, jako odrębnie wymienione w u.p.c.c. – będą podlegały opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych. W przypadku gdy strony porozumienia *cashpoolingowego* ukształtują jego treść tak, aby tworzyło ono umowę kompleksową, umowa ta, jako nienazwana, nie będzie podlegała opodatkowaniu [podatkiem od czynności cywilnoprawnych]. W konsekwencji pożądane jest badanie treści całego stosunku ukształtowanego w ramach porozumienia *cash pooling*, ponieważ jego elementami mogą być wyodrębnione prawnie stosunki, w tym np. umowa pożyczki.

rachunku inwestycyjnym, musi je jednak posiadać na dzień rozliczenia transakcji (najczęściej 3 dni od dnia sprzedaży), by je przekazać stronie kupującej. Najpopularniejszym sposobem pozyskania papierów na ten cel (rozliczenie transakcji) jest zaciągnięcie pożyczki w tych papierach (np. od swojego domu maklerskiego). W piśmiennictwie zauważa się, że sprzedaż krótka (pożyczka w papierach) nie jest umową wymienioną w kodeksie cywilnym¹⁰⁸, w związku z czym nie będzie ona opodatkowana podatkiem od czynności cywilnoprawnych.

Nie stanowi również umowy pożyczki umowa faktoringowa¹⁰⁹, zarówno w przypadku faktoringu pełnego (faktor przejmuje na siebie ryzyko wypłacalności wierzycieli), jak faktoringu niepełnego (faktor nie przejmuje tego ryzyka)¹¹⁰.

Naczelny Sąd Administracyjny uznał, że poza przepisami kodeksu cywilnego pozostaje umowa pożyczki o charakterze rewolwingowym. Umowa taka określa jedynie, zgodnie z autonomią woli stron stosunków cywilnoprawnych, górną granicę zadłużenia, a więc ilość pieniędzy, jaką zobowiązuje się przenieść na własność biorącego dający pożyczkę. Wobec tego, mając na uwadze hipotezę normy wywiezionej z art. 1 ust. 1 lit. b u.p.c.c., NSA przyjął, iż wypełnia ją wyłącznie czynność regulowana art. 720 k.c., czyli umowa pożyczki, a nie tzw. pożyczka rewolwingowa. W świetle tego przepisu udzielanie pożyczki przez współnika spółce kapitałowej, w ramach limitu określającego ilością pieniędzy przenoszonych na własność pożyczkobiorcy, będzie opodatkowane za każdym razem zawarcia umowy pożyczki. Obowiązkiem podatkowym objęto bowiem zawarcie umowy pożyczki, a więc czynności prawnej, w wyniku której pożyczkodawca zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy. Czynność taka dla swej ważności i skuteczności nie wymaga zachowania formy przewidzianej prawem¹¹¹.

4. Nie są pożyczką w rozumieniu art. 720 i n. k.c. dopłaty wnoszone przez udziałowców do spółek kapitałowych, np. na podstawie art. 177 § 1 k.s.h. Umowa spółki może zobowiązywać współników do dopłat w granicach liczbowo oznaczonej wysokości w stosunku do udziału. Jak podkreśla się w piśmiennictwie, dopłaty mogą być wnoszone w związku z czasowymi trudnościami finansowymi spółki, potrzebą jej dokapitalizowania, koniecznością poniesienia dodatkowych nakładów inwestycyjnych¹¹². Dopłata jest formą wewnętrznej pożyczki współników na rzecz spółki¹¹³, przy czym z uwagi na swój przymusowy charakter nie może stanowić konstrukcji cywilnoprawnej umowy pożyczki. Z tych też względów jej opodatkowanie p.c.c. wynika z innej podstawy prawnej niż umowa pożyczki. Jest nią art. 1 ust. 3 pkt 2 u.p.c.c.

¹⁰⁸ M. Berezowska, A. Paczuski, *Umowa sprzedaży krótkiej papierów wartościowych*, „Przegląd Podatkowy” 2000, nr 7, s. 1.

¹⁰⁹ Por. uwagi do faktoringu w niniejszym komentarzu do art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a u.p.c.c.

¹¹⁰ L. Opiola, *Charakter prawny factoringu*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 9, s. 34 i n.

¹¹¹ Por. wyrok NSA z dnia 20 listopada 2012 r., II FSK 661/11.

¹¹² Por. A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Lex 2013.

¹¹³ Postanowienie NSA z dnia 29 listopada 2013 r., II FZ 771/13.

Artykuł 1 ust. 3 u.p.c.c. wprowadza fikcję prawną na potrzeby podatku od czynności cywilnoprawnych. Fikcja ta polega na tym, że na gruncie tej ustawy za zmianę umowy spółki uznaje się czynności enumeratywnie wyliczone w art. 1 ust. 3 u.p.c.c., które dla swej skuteczności w sferze prawa cywilnego (handlowego) nie wymagają umowy spółki. Jedną z tych czynności jest udzielenie spółce pożyczki (w znaczeniu prawa cywilnego) przez jej wspólnika (akcjonariusza). Skutkiem takiej regulacji jest określenie odmiennej podstawy opodatkowania pożyczki udzielonej przez wspólnika (akcjonariusza) i umowy pożyczki zawartej między pozostałymi osobami (art. 6 ust. 1 pkt 7 i pkt 8 lit. d u.p.c.c.) oraz stawek opodatkowania (art. 7 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 u.p.c.c.). Jednocześnie, uznając umowę pożyczki udzielonej spółce przez jej wspólnika (akcjonariusza) za zmianę umowy spółki, ustawodawca dla potrzeb ustawy podatkowej nie definiuje umowy pożyczki. Także w tym przypadku charakter umowy należy oceniać zgodnie z regulacjami dotyczącymi umowy pożyczki na gruncie prawa cywilnego. Aby powstał obowiązek podatkowy w podatku od czynności cywilnoprawnych z tytułu zmiany umowy spółki w rozumieniu ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych, musi zatem zostać zawarta umowa pożyczki w rozumieniu przepisów prawa cywilnego, pożyczkobiorcą musi być spółka, a pożyczkodawcą jej wspólnik lub akcjonariusz¹¹⁴.

1.3. Umowy darowizny – w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań darczyńcy (art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. d)

1. Umowa darowizny jest czynnością prawną, na mocy której darczyńca zobowiązuje się do jednostronnego bezpłatnego świadczenia kosztem swojego majątku na rzecz obdarowanego, przy równoczesnym braku nałożenia na niego obowiązku świadczenia w zamian za uczynioną darowiznę (art. 888 § 1 k.c.)¹¹⁵. Jest to przy tym umowa nieodpłatna, umożliwia bowiem dokonywanie przysporzeń majątkowych bez ekwiwalentu za uczynioną darowiznę. Darowizna jest umową jednostronnie zobowiązującą, która może być zawarta na zasadach ogólnych prawa cywilnego pomiędzy wszystkimi podmiotami (osoby fizyczne, prawne i ułomne osoby prawne). Brak jest w zasadzie jakichkolwiek ograniczeń co do możliwości przyjmowania darowizn, okolicznością przesądzającą w tym zakresie jest posiadanie zdolności prawnej. Nie ma przy tym przeszkody, aby po jednej stronie umowy mogło występować wiele podmiotów.

2. Umowa darowizny jest umową konsensualną, co oznacza, że wywołuje skutki z chwilą złożenia zgodnych oświadczeń woli przez darczyńcę i obdarowanego, z którą to chwilą powstaje obowiązek podatkowy w podatku od czynności cywilnoprawnych (art. 3 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c.). Jeżeli strony nie określiły terminu wydania przedmiotu darowizny, zachowanie darczyńcy w tym zakresie należy oceniać przez pryzmat art. 455 k.c. Samo wydanie przedmiotu darowizny może nastąpić nie tylko

¹¹⁴ Por. wyrok NSA z dnia 4 października 2013 r., II FSK 2816/11.

¹¹⁵ Z uwagi na to, że w majątku osoby obdarowanej musi nastąpić przysporzenie kosztem majątku darczyńcy, z zakresu darowizny ustawodawca wyłączył następujące bezpłatne przysporzenia: 1) gdy zobowiązanie do bezpłatnego świadczenia wynika z umowy uregulowanej innymi przepisami kodeksu; 2) gdy kto zrzeka się prawa, którego jeszcze nie nabył albo które nabył w taki sposób, że w razie zrzeczenia się prawo jest uważane za nie nabyte (art. 889 k.c.).

przez jej fizyczne przekazanie obdarowanemu (art. 348 k.c.), ale także w sposób wskazany w art. 349–351 k.c. Dokonanie przysporzenia majątkowego na rzecz innej osoby w oparciu o umowę z góry przewidującą wartość całego przysporzenia i rozkładającą jego realizację na raty należy uznać za mające charakter darowizny wykonanej w ratach¹¹⁶. Świadczenie darczyńcy może także przybrać postać świadczenia okresowego. Stosownie do art. 155 k.c. w zakresie wykonania umowy darowizny wywołuje ona jednocześnie wystąpienie skutku rozporządzającego. Umowa darowizny zawarta na wypadek śmierci darczyńcy jest kwestią sporną w doktrynie prawa cywilnego i w orzecznictwie¹¹⁷.

3. Przedmiotem darowizny mogą być określona nieruchomości, rzeczy ruchome, prawa majątkowe, pieniądze, energia elektryczna, energia cieplna, energia gazowa. Darowizna może obejmować całość lub ułamkową część rzeczy. Nie może natomiast dotyczyć rzeczy wyłączonych z obrotu. W przypadku praw majątkowych darowizna obejmuje jedynie te prawa, które mają walor zbywalności.

4. Do ważności umowy darowizny wymagane jest złożenie oświadczenia woli przez darczyńcę w formie aktu notarialnego (art. 890 § 1 zd. 1 k.c.). Według tego przepisu niezachowanie przez darczyńcę formy aktu notarialnego powoduje nieważność czynności prawnej. Inne przepisy kodeksu cywilnego przewidują jednak wyjątek od powyższej zasady, według której w przypadku, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione, umowa darowizny zawarta bez zachowania tej formy staje się ważna (art. 890 § 1 zd. 2 k.c.), co należy rozumieć w ten sposób, że konwalidacja takiej czynności darowizny działa *ex tunc*. Powyższy wyjątek nie dotyczy jednak darowizny, której przedmiotem jest nieruchomości, ponieważ wówczas niezbędne jest zawsze zawarcie umowy w formie aktu notarialnego (art. 158 k.c.).

5. Darowizna, której przedmiotem jest wyłącznie dokonanie przysporzenia na rzecz obdarowanego po potrąceniu długów i ciężarów, czyli tzw. czysta wartość, podlega podatkowi od spadków i darowizn¹¹⁸. Natomiast podatkowi od czynności cywilnoprawnych na podstawie art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. d u.p.c.c. podlega darowizna, ale jedynie w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów

¹¹⁶ Wyrok NSA z dnia 21 kwietnia 2006 r., II FSK 888/05.

¹¹⁷ Na ten temat por. L. Stecki, *Darowizna*, w: *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rajski, Warszawa 2001, s. 196; M. Niedośpiał, *Darowizna na wypadek śmierci*, „Państwo i Prawo” 1987, nr 11, s. 52–57; E. Drozd, *Darowizna na wypadek śmierci*, „Rejent” 1992, nr 1, s. 74; J. Górecki, *Umowa darowizny na wypadek śmierci*, „Rejent” 2006, nr 2, s. 29. Warto zwrócić uwagę, że wskutek pytania SA w Warszawie z dnia 4 lipca 2013 r., I ACA 148/13, SN udzielił odpowiedzi na pytanie „Czy umowa darowizny, w której strony uzgodniły, że jej skutek w postaci bezpłatnego przysporzenia majątkowego po stronie obdarowanego nastąpi z chwilą śmierci darczyńcy (darowizna na wypadek śmierci) należy do umów o spadek po osobie żyjącej wskazanych w art. 1047 k.c. bądź jest sprzeczna z przepisem art. 941 k.c., a w przypadku odpowiedzi negatywnej, czy taka umowa jest również dopuszczalna w świetle powyższych norm prawnych, jeśli jej przedmiot wyczerpuje cały lub prawie cały majątek darczyńcy?”. W uchwale z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13, SN stwierdził, że „dopuszczalne jest zawarcie umowy darowizny na wypadek śmierci, jeżeli jej przedmiotem są konkretne rzeczy lub prawa, a umowa nie jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”.

¹¹⁸ Art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz.U. z 2009 r. Nr 93, poz. 768 ze zm.), powoływanej dalej jako „u.p.s.d.”.

albo zobowiązań darczyńcy. Wnosząc *a contrario*, w przypadku gdy umowa darowizny nie wiąże się z przejęciem przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań osoby darującej, to taka umowa darowizny nie będzie podlegać opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych¹¹⁹. Jeżeli z aktu notarialnego nie wynika, że obdarowany przejął długi, ciężary lub zobowiązania darczyńcy, to brak oświadczenia obdarowanego o przejęciu tych obowiązków w każdym przypadku skutkuje brakiem podstawy prawnej do obliczenia i pobrania przez płatnika podatku od czynności cywilnoprawnych.

6. W art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. d u.p.c.c. mowa jest o przejmowanych przez obdarowanego długach, ciężarach i zobowiązaniach. „*Ratio legis* analizowanego rozwiązania polega na zapewnieniu, że podstawa opodatkowania będzie tożsama z sumą wszelkich długów, ciężarów oraz zobowiązań. Istotne jest więc, aby długi, ciężary i zobowiązania były nie tylko związane z przedmiotem darowizny, lecz aby prowadziły do redukcji rzeczywistej wartości przysporzenia (przedmiotu darowizny)”¹²⁰.

Podkreślenia wymaga, że o przejęciu przez obdarowanego długów, ciężarów i zobowiązań można mówić tylko wtedy, gdy istnieją one w chwili dokonania darowizny¹²¹. Konieczne jest przy tym ich przejęcie w drodze umowy. Prawidłowe natomiast obliczenie kwoty podatku od czynności cywilnoprawnych zależy m.in. od określenia, jakie długi, ciężary oraz zobowiązania obciążają przedmiot darowizny; konieczne jest zatem ustalenie zakresu każdego z tych pojęć. Powszechnie przyjmuje się, że długi, ciężary oraz zobowiązania mogą mieć swoje źródło zarówno w regulacjach prawa prywatnego, jak i publicznego¹²². W przypadku zobowiązania będą zaliczały się do tej kategorii określone typy stosunków cywilnoprawnych, jak również stosunki o charakterze publicznoprawnym. Długiem jest obowiązek świadczenia ze strony jednego podmiotu (zobowiązanego) na rzecz innego (uprawnionego). Ciężar jest pewnym ograniczeniem wykonywania określonych uprawnień lub koniecznością znoszenia wykonywania uprawnień przez inny podmiot względem tego samego dobra majątkowego. Obdarowany musi mieć zatem świadomość tego, że nabyte przez niego dobro będzie obciążone jakimś zobowiązaniem, długiem lub ciężarem. W praktyce wskazuje się, że „do typowych przykładów obowiązków darczyńcy (wobec osób trzecich) z tytułu długów, ciężarów i zobowiązań (przejmowanych przez obdarowanego) należą: świadczenia z tytułu najmu, dzierżawy, dożywocia, ubezpieczenia, zaciągniętego kredytu

¹¹⁹ K. Chustecka, A. Chustecka, *Podatek od czynności cywilnoprawnych od umów darowizny w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań darczyńcy*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2012, nr 3, s. 97.

¹²⁰ A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 233.

¹²¹ A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa..., op. cit.*, s. 55–56.

¹²² Niektórzy autorzy są jednak zdania, że „należy wykluczyć możliwość skutecznego przejęcia w drodze umowy zobowiązań publicznoprawnych ze skutkiem dla wierzyciela, tj. Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. Nie ma jednak przeszkód, by w drodze umowy cywilnoprawnej zobowiązać się wobec wyznaczonej osoby (np. darczyńcy) do wykonania ciężających na niej zobowiązań publicznoprawnych, w tym podatkowych” – T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *op. cit.*, s. 63.

i innych umów, świadczenia lub inne obowiązki powstające na tle określonej sytuacji prawnorzeczowej (np. wynikające z obciążenia rzeczy użytkowaniem lub służebnością, z obowiązku rozliczenia nakładów na rzecz pomiędzy jej właścicielem a posiadaczem itp.), należności z tytułu podatków, ceł lub innych opłat związanych z nabytym przedmiotem darowizny”¹²³.

Nie powinno budzić wątpliwości, że długi, ciężary oraz zobowiązania muszą mieć związek z przedmiotem darowizny. W literaturze jako przykład wskazuje się np. służebność lub dożywocie obciążające darowaną nieruchomości, pozostające do spłacenia raty kredytu zaciągniętego na remont darowanego budynku, konieczność uiszczenia cła za sprowadzony z zagranicy i darowany samochód. Akcentuje się przy tym, że muszą to być obowiązki, w konsekwencji przejścia których nastąpi pomniejszenie rzeczywistej wartości przysporzenia, jakie uzyskuje obdarowany w związku z otrzymaną darowizną, zaś wartość tego pomniejszenia stanowi podstawę opodatkowania¹²⁴.

7. W piśmiennictwie podaje się jako przykład opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych umowy darowizny, której przedmiotem jest nieruchomość obciążona prawem dożywocia. W związku z tym akcentuje się, że „w tym bowiem przypadku obdarowany z mocy prawa wstępuje w miejsce uprzedniego właściciela, który z chwilą darowizny przestaje ponosić odpowiedzialność wobec dożywotnika”¹²⁵. Ustalone zatem w umowie dożywocia świadczenia zbywcy na rzecz dożywotnika stanowią ciężar umowy darowizny nieruchomości¹²⁶.

8. W art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. d u.p.c.c. mowa jest o obowiązkach, tj. długach oraz ciężarach albo zobowiązaniach, których skutkiem jest odpowiedzialność osobista darczyńcy. W piśmiennictwie wyraża się przekonanie, że do długów i ciężarów oraz zobowiązań darczyńcy nie należą zobowiązania, które są wynikiem np. obciążenia darowanej rzeczy hipoteką lub zastawem, ponieważ z tego tytułu darczyńca ponosi odpowiedzialność wyłącznie rzeczową¹²⁷. Taka umowa darowizny nie będzie wiązała się bowiem z przejściem przez obdarowanego podatnika długów darczyńcy, a więc umowa taka nie będzie podlegać opodatkowaniu podatkiem na podstawie art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. d u.p.c.c. Takich też odpowiedzi udzielają w wydanych interpretacjach organy podatkowe na pytania podatników, które dotyczą kwestii, czy w przypadku zawarcia umowy darowizny lokalu mieszkalnego obciążonego

¹²³ Tak Dyrektor Izby Skarbowej w Katowicach w interpretacji indywidualnej z dnia 27 maja 2009 r., nr IBPBII/1/436-60/09/MZ (publikowana na stronie www.sip.mf.gov.pl). Takie przykłady wskazywane są również w piśmiennictwie – por. np. A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 233; M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 89: „Chodzi tu [...] o obowiązki dotyczące całego majątku osobistego darczyńcy, jeżeli zaś darczyńca pozostaje w ustroju małżeńskiej wspólności majątkowej – także majątku wspólnego darczyńcy oraz jego małżonka (czyli obowiązki, których skutkiem jest odpowiedzialność osobista darczyńcy)”.

¹²⁴ M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 89.

¹²⁵ M. Derejko-Kotowska, I. Krawczyk, M. Kurasz, J. Kuźba, *Komentarz do ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych*, Warszawa 2001, s. 22.

¹²⁶ D. Michta, L. Pankrac, *Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 33.

¹²⁷ M. Goettel, A. Goettel, *Podatek...*, *op. cit.*, s. 89; K. Chustecka, A. Chustecka, *op. cit.*, s. 103.

hipoteką kaucyjną, która zabezpiecza wierzytelność wynikającą z kredytu, którego stroną jest darczyńca, powstaje obowiązek zapłaty przez obdarowanego podatku od czynności cywilnoprawnych¹²⁸.

Warto jednak zwrócić uwagę, że w przypadku ograniczonych praw rzeczowych, np. hipoteki czy zastawu, wierzyciel ma prawo wierzyciela do zaspokojenia się z przedmiotów obciążonych hipoteką lub zastawem bez względu na to, czyją stała się własnością. Zbycie przedmiotu obciążonego hipoteką lub zastawem nie powoduje wygaśnięcia tych ograniczonych praw rzeczowych, w tych przypadkach nie dochodzi do przejęcia długów, zobowiązań i ciężarów przez obdarowanego. Podstawą przejęcia nie jest bowiem umowa pomiędzy darczyńcą i obdarowanym. Uwzględniając powyższą skróconą charakterystykę ograniczonych praw rzeczowych, zdaniem niektórych przedstawicieli piśmiennictwa, konkluzja powinna być zatem odmienna. „W przypadku [...] długów, ciężarów i zobowiązań, opodatkowaniu podatkiem od czynności cywilnoprawnych będą podlegać te długi, ciężary i zobowiązania, które obciążają rzecz lub prawo majątkowe będące przedmiotem darowizny (np. użytkowanie, służebność, zastaw, hipoteka, dożywocie, zobowiązania wynikające z umowy najmu, dzierżawy dotyczące darowanej rzeczy), bez względu na to, czy przeszły na obdarowanego na podstawie umowy darowizny. W odniesieniu do innych długów, ciężarów i zobowiązań (np. zobowiązań z tytułu umowy kredytowej lub pożyczki, zaciągniętych w związku z nabyciem przedmiotu darowizny przez darczyńcę, zobowiązań z tytułu zwrotu nakładów przez darczyńcę) będą podlegały opodatkowaniu, gdy darczyńca przejmie te długi, zobowiązania lub ciężary na mocy umowy. Podkreślić należy, że zgodnie z art. 523 k.c., jeżeli w umowie o przeniesienie własności nieruchomości nabywca zobowiązał się zwolnić zbywcę od związanych z własnością długów, poczytuje się w razie wątpliwości, że strony zawarły umowę o przejęcie tych długów przez nabywcę. Przepis ten znajduje również zastosowanie do umów darowizny”¹²⁹.

9. W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że w obrocie cywilnoprawnym spotyka się umowy, które mają charakter mieszany z uwagi na występowanie w ich treści zarówno elementów sprzedaży (czynności odpłatnej), jak i darowizny (czynności nieodpłatnej). Określane są one jako *negotium mixtum cum donatione* (darowizny mieszane), w części odpłatnej traktowane jako sprzedaż, w części nieodpłatnej natomiast jako darowizna¹³⁰. Podkreśla się jednak, że „w literaturze prawa cywilnego wskazuje się, iż najczęściej mamy do czynienia z darowizną występującą obok sprzedaży, zamiany i dożywocia”¹³¹.

¹²⁸ Tytułem przykładu por. interpretacje indywidualne Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie: z dnia 25 stycznia 2011 r., nr IPPB2/436-449/10-3/AF; z dnia 4 lutego 2011 r., nr IPPB2/436-486/10-2/MZ; z dnia 13 grudnia 2011 r., nr IPPB2/436-430/11-2/MZ (wszystkie interpretacje publikowane na stronie www.sip.mf.gov.pl).

¹²⁹ T. Nierobisz, A. Waclawczyk, *op. cit.*, s. 64–65.

¹³⁰ A. Goettel, *Podatek od czynności cywilnoprawnych*, w: A. Goettel, M. Goettel, B. Pahl, M. Tyrakowski, K. Wardencka, J.J. Zięty, *op. cit.*, s. 233.

¹³¹ A. Mariański, D. Strzelec, *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 54–55.